

ARCHIWUM
LEGIONÓW

i N. K. N.

Nr 482

PROGRAM

dla szkół początkowych z 4-ro i 6-cio
letnim kursem nauczania

opracowany na podstawie programu M. Brzezińskiego
i przyjęty przez
Radę Szkolną Ziemi Lubelskiej.

Lublin 1915.

Druk. J. Pietrzykowskiego, Gubernatorska 4.

482

leg. 261

PROGRAM

dla szkół początkowych z 4-ro i 6-cio
letnim kursem nauczania

opracowany na podstawie programu M. Brzezińskiego
i przyjęty przez
Radę Szkolną Ziemi Lubelskiej.

Lublin 1915.

Druk. J. Pietrzykowskiego, Gubernatorska 4.

RELIGJA.

—o—

Oddział wstępny.

1. *Pacierz.* (Modlitwa Pańska, Pozdrowienie Anielskie, Skład Apostolski, Dziesięcioro Bożego Przykazania, Pięć przykazań kościelnych, Siedm Sakramentów Św., cztery prawdy wiary, ofiarowanie pacierza.)

Odmawiać będą dzieci pacierz głośno chórem przy końcu lekcyi, lub też w połowie, jeżeli ujawniają zmęczenie umysłu. Nauczyciel mieć będzie na celu nie tylko nauczenie dzieci pacierza na pamięć, lecz i wdrożenie ich do modlitwy i odpowiednie zachowanie się w czasie tej świętej czynności. A zatem, niechaj zwraca uwagę, by dzieci odmawiały pacierz z namaszczeniem, klęcząc, z rękami pobożnie złożonymi.

2. *Opowiadanie najważniejszych ustępów z historii biblijnej Starego i Nowego Testamentu* i wysnuć stąd pewnych zasadniczych prawd o Bogu, o człowieku i jego przeznaczeniu, o grzechu i t. d.

Ze Starego Testamentu wzięść należy: a) Stworzenie świata (wysnuje z tego opowiadania nauczyciel pojęcie o Bogu i niektórych Jego doskonałościach), b) Stworzenie człowieka (godność człowieka, różnica zachodząca pomiędzy człowiekiem i zwierzęciem, dusza nieśmiertelna), c) Stworzenie Aniołów i ich próba (zwrócić przytem uwagę na naukę o Aniołach Stróżach, nauczyć dzieci modlitwy do Anioła Stróża i zachęcić do codzien-

nego jej odmawiania), d) Upadek pierwszych rodziców i obietnica Odkupiciela (pojęcie przykazania, dobra i zła).

Nowy Testament. Przedstawić w najogólniejszych zarysach życie i śmierć P. Jezusa. W tym celu wykorzystać nadarzające się uroczystości Pańskie.

3. *Pogadanki religijno-moralne* mieć będą za zadanie przedstawienie dziecku ideału chrześcijanina, streszczającego się w przykazaniu miłości Boga i bliźniego, i wskazanie, jak to praktycznie w życiu ów ideał w rozmaitych okolicznościach i miejscach (dom, kościół, szkoła) skutecznym być powinien.

Oddział I.

Historja św. Nowego Testamentu.

Obowiązkiem nauczyciela będzie przedstawić, uwydatnić postać Chrystusa w ten sposób, by wzbudzić w dzieciach gorącą miłość ku Zbawicielowi i szczerą pragnienie naśladowania Go.

Przytym nauczyciel nie zaniedba wysnuć z opowiadań biblijnych odpowiednich prawd wiary, względem moralności, a nawet w celu ułatwienia dzieciom przyszłej nauki katechizmu i przyzwyczajania dzieci do terminów katechizmowych — postara się o nauczenie ważniejszych określeń, jakie uczeń spotykać będzie w podręczniku.

Podręcznik dla dzieci: *Historja św. Ks. Koźłowskiego lub Kowalewskiego.*

Podręcznik dla nauczyciela: *Ks. Gadowski Biblijne katechezy elementarne.*

Oddział II.

Historja św. Starego Testamentu

Plastyczne przedstawienie postaci wzniosłych, w jakie obfituje St. Testament i ich czynów, pozwoli nauczycielowi zaakcentować piękność odpowiednich cnót, ich ważność dla poszczególnych jednostek, a częstokroć i dla całego narodu i w ten sposób zachęcić do usilnej pracy nad ich nabywaniem, charakterystyka zaś osobistości złych wykaże szkaradę grzechów, wad i otworzy dzieciom oczy na skutki, jakie pociągają za sobą wykroczenia przeciwko prawu Bożemu.

O ile nauczyciel uważać będzie, że dzieci są już dostatecznie rozwinięte przygotuje je do Spowiedzi i Komunii św.

UWAGA: Przy wykładzie historyi św. zarówno Nowego jak i Starego Testamentu zaleca się katechetom używanie obrazów biblijnych ściennych (wyd. Herdera), które nabywać można w Uranii (Warszawa, Bracka 18). O sposobie korzystania z obrazów czyt. Ks. Spirago, metodyka katolickiej nauki religii str. 133 i nast. Podręczniki jak wyżej.

Oddział III i IV.

Systematyczny wykład katechizmu.

Przy wykładzie katechizmu ze względów psychologicznych nauczyciel brać będzie zawsze za punkt wyjścia opowiadania biblijne, z historyi powszechnej, szczególnie narodu naszego, z żywotów Świętych, wreszcie z życia codziennego. Pierwszeństwo mieć będą opowiadania biblijne, gdyż to umożliwi nau-

czycielowi powtórzenie i uzupełnienie historii św., a zresztą tego rodzaju opowiadania najbardziej przemawiają do duszy dziecka.

Opierając się na powyższych wzorach wysnuje odpowiednią prawdę dogmatyczną lub moralną i w ten sposób uczyni zrozumiałymi trudne skądinąd dla umysłu ucznia pojęcia oderwane, z którymi spotyka się w podręczniku.

Przy rozwijaniu przykazań Boskich i kościelnych nie będzie poprzestawał katecheta na przedstawianiu i analizowaniu grzechów przeciwnych tym przykazaniom, lecz będzie się też starał pociągająco odmalować piękność odpowiednich cnót i wykazać ich konieczność w życiu prawdziwego chrześcijanina.

W pogadankach religijno-moralnych, które odbywać będzie nauczyciel przy wykładzie katechizmu na tle przykazań Boskich szczególniejszą uwagę zwróci na obowiązek oświecania się po skończeniu szkoły w rzeczach religijnych, unikania złych książek; przedstawi ważność i pożytek modlitwy, zaakcentuje obowiązek miłości i posłuszeństwa dla rodziców i opiekowania się nimi w ich starości, nie omieszką zachęcić do szacunku należnego starszym i nauczycielom.

Roznieci potrzebę miłości i poświęcenia się dla swego narodu, Ojczyzny.

Rozwijać będzie w dzieciach współczucie dla nieszczęśliwych, kalek, ubogich i sierot.

Przedstawi obowiązek litości dla zwierząt i należytego obchodzenia się z niemi.

Uwzględni grasujące po wsiach nieuszanowanie cudzej własności, szkodnictwo (wypasanie łąk, kradzież z ogrodów, lasów, niszczenie drzewek).

Rozbudzi w dzieciach zamiłowanie pracy, przyzwoitości, prawdomówności, karności.

Określi stosunek do ludzi innej narodowości, wyznania, stanu.

W szkołach, w których dla braku czasu niema specjalnych lekcji, poświęconych na wykład liturgiki, nauczyciel korzystać będzie z nadchodzących uroczystości kościelnych, jak również z wyjaśniania katechizmu, by przedstawić dzieciom znaczenie i piękność obrzędów religijnych.

Podręcznik dla dzieci: Katechizm ks. Sokolika (kurs niższy) lub ks. Rzewuskiego (kurs wyższy).

Podręczniki dla nauczyciela: Ks. Stieglitz-Katechezy (metoda monachijska): ks. Jan Pichler-Bielawski-Katechezy katolickie dla szkół ludowych (metoda wiedeńska, bardziej przystosowana do naszych warunków); Zakład kórnicki—O wychowaniu; Stefanja Marciszewska—O nauczaniu religii; Dr. Herman Rolfus—Nauka wiary i obyczajów Kościoła katolickiego (Mikołów-Miarka); Ks. Spirago. Zbiór przykładów; Ks. Małowicz—Przykłady z dziejów ojczystych.

Oddział V i VI.

Jeden rok przeznaczy nauczyciel na *liturgikę* czyli objaśnienie obrzędów i świąt Kościoła katolickiego, z uwzględnieniem zwyczajów religijnych polskich i wytłomaczeniem bardziej znanych pieśni, drugi zaś rok na *historię Kościoła* w streszczeniu.

Przy wykładzie historii Kościoła uwzględni przede wszystkim życie i zwyczaje pierwszych chrześcijan

i próby, na jakie byli wystawieni. Nie omieszka przytem uczynić odpowiednich zastosowań do dzisiejszych czasów. Przy omawianiu ważniejszych herezy i schizmy, nauczyciel będzie miał sposobność wykazać, z jaką to starannością i czujnością strzegł Kościół powierzonego Mu depozytu wiary. Na tle historycznym przedstawi, co zawdzięcza Kościołowi katolickiemu w ogóle cała ludzkość, a w szczególności naród polski, pod względem doczesnym i wiecznym, materialnym i duchowym.

Opowiadaniu dziejów Kościoła z czasów nowych, niechaj towarzyszy wskazywanie uczniom obowiązków względem Niego, jakie ciążyą dzisiaj na każdym dobrym katoliku.

Rozbudzenie w uczniach uczucia miłości ku Kościołowi i gorącego przywiązania do Niego ma być rezultatem tych lekcji historii Kościoła.

Ponieważ przy wykładzie liturgiki i historii K-ła nauczyciel nie będzie się wdawał w szczegóły, powinien znaleźć czas jeżeli nie na powtórzenie w przeciągu tych 2 ostatnich lat całego katechizmu, to przynajmniej na pogłębienie ważniejszych prawd wiary i moralności.

Przy *omawianiu zagadnień religijno-moralnych* będzie się starał rozwinąć poczucie godności osobistej ucznia, jako człowieka i chrześcijanina jak również ważności i znaczenia dobrej sławy i troski o nią.

Tutaj zwróci uwagę z jednej strony na pewne wady, które tę godność poniżają, a więc: uleganie namiętnościom wogóle, brak umiarkowania w jedzeniu i picu, alkoholizm i walki z nim, nieobyczajność, próżniactwo, obłuda, uczucie gniewu, zawziętości, zemsty, zarozumiałości i niezgody, z drugiej znów strony na cnoty, które godność ludzką utrzymują i

podnoszą: panowanie nad sobą, wstrzemięźliwość, miłość prawdy i szczerości, dotrzymywanie przyrzeczeń, uczciwość i rzetelność.

Wyrobić poczucie wytrwałości i cierpliwości, rozwagi, przezorności i porządku, oszczędności, skromności i prostoty w życiu codziennym, troski o zdrowie własne i bliźnich.

Wyjaśnić pojęcie narodu, społeczeństwa, ludzkości i stosunek do nich jednostki.

Wyrabiać i uzasadniać poczucie obowiązku obywatelskiego: sprawiedliwość, zachowywanie praw, normujących życie społeczne i odpowiedzialność za ich zachowanie wobec Boga i społeczeństwa, umiłowanie przeszłości i kultury narodowej, troska o dobro publiczne i wynikająca stąd potrzeba solidarności i podporządkowywania interesów własnych dobru ogólnemu, ofiarność na cele publiczne i narodowe, popieranie rodzimego handlu i przemysłu.

Przytem nie zaniedba nauczyciel przypominać uczniom, że obok obowiązków względem Ojczyzny ciąży na nich i obowiązek względem drugiej społeczności, mianowicie Kościoła i wykazać, że wierne spełnianie tych ostatnich nie tylko nie staje w kolizji z prawdziwą miłością Ojczyzny, lecz owzem uszlachetnia ją, rozwija i wzmacnia.

Podręczniki dla uczniów: Liturgika i krótsza historia Kościoła katolickiego.

Podręczniki dla nauczyciela: Rok polski Glogera; katolicki katechizm ludowy Ks. Spirago, Historia Kościoła ks. Gadowskiego.

Jako dziełko traktujące o metodyce wykładania religii można polecić księżom katechetom Metodykę katolickiej nauki religii ks. Prof. Spirago.

Dużo uwag, dotyczących wychowania dziecka, jak również materyał do pogadanek moralnych znaleźć można w książce p. t. Wychowanie człowieka Foerster.

JĘZYK POLSKI.

—o—

Oddział I.

Wstępne zapoznanie się przez rozmowy z zakresem wiadomości dzieci. Nauka czytania i pisanie metodą Promyka. Układanie czytanek z życia dzieci przez nie same wspólnie z nauczycielką, która wynik pracy zapisuje na tablicy. Krótkie opowiadania na temat obrazków. Przepisywanie z książki lub tablicy. Krótkie dyktanda uprzednio bardzo przygotowane. Samo pojęcie zdania bez wdawania się w jego podział. Rozróżnianie zgłoski i litery, samogłoski i spółgłoski, na podstawie roli jaką odgrywają w zgłosce, której pojęcie uprzednio dajemy. Wierszyki z odpowiednim zrozumieniem, z właściwą wymową i intonacją.

Oddział II.

Płynne czytanie pisma i druku. Zwracanie uwagi na znaki przestankowe. Opracowanie czytanego ustępu 1) pod względem języka i 2) treści. Opowiadanie czytanek. Opowiadanie samodzielne. Przepisywanie. Wypracowania: pisanie opowiadania po jednokrotnym przeczytaniu, omawianie piśmienne treści obrazka, wypracowania indywidualne.

Gramatyka wyłącznie praktycznie. Uczeń zapoznaje się ze zdaniem prostym, rozróżnia podmiot i orzeczenie. Z części mowy odróżnia: rzeczowniki, przymiotniki, czasowniki. Rozpoznaje liczbę i rodzaj. Wiersze.

Oddział III.

Czytanie jak w oddziale II. Zwracanie uwagi na porównania i przenośnie. Opowiadania jak w oddziale II. Opowiadania z planem. Ćwiczenia piśmienne jak w oddziale II. Gramatyka. Części mowy odmienne: rzeczownik (rodzaje, liczby, osoby), przymiotnik (pojęcie o stopniowaniu, rodzaje, liczby, przypadki tak jak w rzeczowniku). Wiersze.

Oddział IV.

Czytanie jak w II i III. Wykazanie piękności formy i treści. Opowiadanie jak w dwu poprzednich oddziałach. Streszczenie większych całości dla ujmowania rzeczy głównych. Ćwiczenia piśmienne jak w II i III. Streszczenie większych całości. Opisy, pamiętnik, dziennik, listy. Gramatyka nadal praktycznie. Części mowy nieodmienne na podstawie ich znaczenia i funkcji w zdaniu. Zdania proste, pojęcie o zdaniu złożonym. Wiersze jak w II i III.

Klasa 2-ga.

Oddział V. Rok nauczania V.

Czytanie, opowiadanie, wiersze i ćwiczenia piśmienne jak w oddziałach poprzednich.

Gramatyka. Zdania rozwinięte. Zdania ściągnięte, złożone, wtrącone, nawiasowe, przytoczenie. Użycie znaków pisarskich. Różne rodzaje zdań podrzędnych w formie rozwiniętej i skróconej. Szyk wyrazów w zdaniu. Powtórzenie i rozszerzenie wiadomości nabytych w poprzednich oddziałach z etymologii.

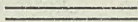
Oddział VI. Rok nauczania VI.

Czytanie, opowiadanie, wiersze jak w oddziałach poprzednich. Ćwiczenia piśmienne stylistyczne. Wy-

pracowania samodzielne na 1) Streszczenie utworów czytanych w klasie lub w domu, 2) Łatwe tematy zadane, pobudzające wyobraźnię, lub sąd krytyczny ucznia.

Gramatyka. Rozszerzenie wiadomości ze składni. Okresy. Zasadnicze wiadomości ze stylistyki (praktycznie na przykładach) Bogactwo języka, wyrazy blizkoznacze. Rozwój mowy—archaizmy. Czystość mowy—rusycyzmy, giermanizmy. Obrazowość stylu — porównanie, przenośnia, uosobienie, alegorja, ironja, przeciwstawienie. Ożywienie mowy—zapytanie, wezwanie i powtórzenie. Harmonja prozy i wiersza; rym - rytm. Czytanie i objaśnianie urywków poetycznych i prozaicznych najważniejszych naszych pisarzy z krótką wzmianką o ich życiu, dziełach i znaczeniu (Rej, Kochanowski, Skarga, Karpiński, Brodziński, Mickiewicz, Słowacki, Krasiński, Syrokomla, Pol, Lenartowicz, Kraszewski, Korzeniowski, Jeż, Orzeszkowa, Prus, Sienkiewicz, Konopnicka, Asnyk, Żeromski) prowadzone być może poczynając od oddziału V-go; w oddziałach 5-ym i 6-ym powinno być usystematyzowane nie powinno jednak przybierać formy suchego podawania dat i wiadomości.

We wszystkich oddziałach raz na tydzień czytanie przez nauczyciela arcydzieł literatury, dostosowanych do wieku uczniów: rozbiór przeczytanych utworów pod względem ideowym i w oddziałach starszych, pod względem formy.

PODRECZNIKI:

Oddział I.

M. R. Mały elementarz i Pierwsze czytanki
10 k. i 20 k.

Kędzierski: Elementarz i Książka do czytania
45 kop.

Wocalewski: Strzecha rodzinna Cz. I 40 kop.
Szkołka dla młodzieży Cz. I Nakł. Naz. im
Ossolińska.

Oddział II.

Brzezińska Morzycka R. Snopek cena 40 k.
Kędzierski Wypisy polskie Część I cena 55 kop.
Bogucka-Niewiadomska Pierwsza książka do
czytania cena 40 k. Nasz Świat — pierwsza
książka po elementarzu cena 40 kop. Pierwsze
ćwiczenia do nauki poprawnego pisania Nie-
mojewskiej część I.

Oddział III.

Kędzierski Wypisy polskie Część II cena
60 kop. Bogucka-Niewiadomska Druga książka
do czytania cena 65 kop. Nasz Świat Karpowi-
cza. Druga książka do czytania cena 50 kop.
Szycówna—Czytanki Stopniowane Część I i II
cena 35 i 40 kop. Okołowiczówna—Nasze czy-
tanki. 4 pory roku cena 65 kop. Wocalewski—
Strzecha rodzinna cz. II-ga. Pogładowski—Czy-
telnia szkolna i domowa Część II-ga. Pierwsze
ćwiczenia do nauki poprawnego pisania Część

II-ga. Szycówna—Gramatyka języka polskiego
cena 50 kop. Niewiadomska — Gramatyka
Część I i II.

Oddział IV.

Karpowicz St.—Nasz Świat Część III cena
70 kop. Bogucka-Niewiadomska—Wypisy na kl.
I-szą cena 60 kop. Szycówna A.—Czytanki sto-
pniowane Stopień III-ci cena 50 kop. Brzeziński
Podarunek dla młodzieży. Gramatyka—Boguckiej
Niewiadomskiej Część III. Ćwiczenia ortograficzne
stop. III.

Oddział V.

Bogucka-Niewiadomska. Wypisy na klasę
II cena 60 kop. Czerwińska i Lewandowska
Czytania dla młodzieży i dorosłych. Galle—
Wypisy na kl. 2-gą. Reiter Czytania polskie
dla kl. I.

Gramatyka Boguckiej-Niewiadomskiej Część III
i IV. Gramatyka R. Szumowskiej.

Oddział VI.

Bogucka-Niewiadomska Wypisy na kl. 3-cią.
Reiter Czytania polskie dla kl. II.

Gramatyka jak w oddziale V-ym.

Do czytania w klasie: Skarga kazania sejmowe
(wyjątki); Rej Żywot człowieka poczciwego (wyjątki);
Kochanowski—Treny, Psalmy (wyjątki) czyli (wybrane).
Brodziński—Wiesław (wyjątki). Krasicki—Bajki (wy-
brane). Pol—Pieśń o ziemi naszej (wyjątki). Mickie-
wicz: Ballady, Pan Tadeusz (wyjątki) wstęp, burza,
1812 r. polowanie) Dziady (wyjątki) Słowacki Lilla

Weneda (wyjtki); Kordjan (wyjątki). Mój Testament Ojciec zadżumionych. Rozmowa z piramidami. Kondratowicz — Syrokomla — Garść pszenna. Fredro Zemsta za mur graniczny (wyjątki). Wygodziński—W puszczy (wyjątki); Co się dzieje w gwiazdach. Odynieć Pamiętniki—Hoffmanowa—Dziennik F. Krasińskiej (wyjątki). Prus: Michałko; Placówka (wyjątki). Szymański Wigilja, Srul z Lubartowa; Sienkiewicz: Bartek zw. Łatarnik. Za chlebem (wyjątki) Trylogja (wyjątki). Żeromski — Siłaczka. Na pokładzie i t. p.

Arytmetyka.

—o—

Oddział I.

Liczby od 1—20 dodawanie i odejmowanie z liczbami w zakresie do 10. Cztery działania na okazach. Później działania w zakresie do 20; w drugim półroczu do 50. Odpowiednie działania pamięciowe podług ułożonego planu (w formie pytań) w klasie; w drugim półroczu—piśmienne. Zastosowywanie praktyczne przy zadaniach najprostszych miar krajowych. Zaznajomienie z drobną monetą krajową. Rysowanie łatwych ornamentów na papierze kratkowanym przy pomocy linijki bez podziału. Klejenie brył przy pomocy siatki rysowanej przez nauczyciela i brył otwartych według modelu. Ocenianie długości przedmiotów według długości kartki kajetu ucznia.

Praktyczne zaznajomienie uczniów z ułamkami najprostszymi.

Podręczniki dla nauczyciela:

Zarzecki — Uwagi o metodycznym nauczaniu arytmetyki.

Statlerówna—Początkowa nauka arytmetyki.

Jankowski—Zbiór zadań. Część I.

Rudnicka—Zbiór zadań. Część I.

Jamrugiewicz i Strudyński—Gieometrja początkowa.

Oddział II.

Liczby do 1000. Dodawanie i odejmowanie w zakresie znanych liczb. Tabliczka mnożenia; mnożenie liczb dwucyfrowych. Dzielenie z dzielnikiem jednocyfrowym. Podzielność przez 2 i 5. Pojęcie o ułamku. Zadania na trzy działania. Pisanie liczb. 4 działania z liczbami całkowitymi. Zadania na 4 działania. Do działań wprowadzać miary i prostsze liczby wielorakie, również ułamki z mianownikiem nie większym niż 8. Rok, miesiąc, data, zegar. Monety krajowe, metr, centymetr, kilogram, litr. Klejenie brył według modelu. Kąty proste, linje prostopadłe, równoległe, (pion i poziom), trójkąt, kwadrat, prostokąt, sześciąt, prostopadłościan. Wielokąty. Okrąg. Styczna do okręgu przechodząca przez dany na niej punkt.

Jankowski—Zbiór zadań. Część II.

Rudnicka—Zbiór zadań. Część II.

Thomas—Zbiór zadań. Część I.

Gieometria dla nauczyciela jak w oddziale I-ym.

Oddział III.

Liczby do 10,000. Działania ustnie i piśmiennie w zakresie znanych liczb. Czytanie i pisanie wszelkich liczb. Cztery działania teoretyczne i praktyczne. Podzielność przez 3, 4 i 6. Dodawanie, odejmowanie ułamków; mnożenie i dzielenie ułamków przez liczby całkowite (praktycznie). Ułamki o bardzo małym mianowniku. Zadania praktyczne,brane z życia. Zadania na liczby wielorakie.

Elementarne wiadomości o najważniejszych bryłach foremnych (walec, stożek, graniastosłup i ostrosłup) powierzchniach i linjach; przekroju. Ważniejsze figury płaskie, ich własność, rysowanie.

Pojęcie o skali i jej stosowanie przy rysunku.
Układ miar metrycznych długość, objętość, wagi.

Jankowski.—Zbiór zadań cz. III.

Rudnicka.—Zbiór zadań rok III.

Thomas.—Zbiór zadań cz. III.

Oddział IV.

Podzielność przez 8 i 9. Liczby pierwsze i złożone. Rozkład liczb na czynniki. Największy wspólny dzielnik i wielokrotna. Zestawienie i usystematyzowanie wiadomości o ułamkach praktycznie. Działania z ułamkami zwykłymi i dziesiętnymi. Miary powierzchni i objętości.

Jankowski.—Zbiór zadań cz. III.

Thomas.—Zbiór zadań cz. III.

Oddział V i VI.

Powtórzenie teoretyczne i praktyczne ułamków zwyczajnych i dziesiętnych. Stosunki i proporcje. Reguła trzech prosta i złożona. Reguła procentów i dyskonta. W miarę możliwości: reguła podziału proporcjonalnego, mieszanin, łańcuchowa.

Zbiór zadań Bohuszewicza, Klonowskiego
lub Thomasa.

Geometria.

Oddział V.

Usystematyzowanie i rozszerzenie wiadomości, nabytych w latach poprzednich. Linja prosta, odcinki, kwadrat, powierzchnia płaska i krzywa. Kula, ko-

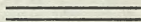
ło. Kąty: kąty dwuścienne. Kąty przeciwległe i przyległe. Kąt prosty. Sześcian. Symetria. Czworosciany foremne. Prostopadloscian. Postokat. Rownolegloboki. Czworokaty. Walec. Stozek. Wymierzanie powierzchni.

M. Borowiecka, Stattlerówna: Początki geometrii—część dla nauczyciela. Hornbroock—Geometria konkretna.

Oddział VI.

Koło i prosta. Kąty w kole. Odległość punktu od prostej. Proste równoległe. Proste prostopadłe do płaszczyzny. Płaszczyzny równoległe. Trójkąty i ich części. Wielokąty. Równoległoboki. Stosunek średnicy do obwodu. Powierzchnia koła. Figury równoważne. Obliczanie powierzchni i objętości. Rozwinięcie powierzchni brył na płaszczyźnie. Przekroje brył, rzuty.

M. Borowiecka, Stattlerówna: Początki geometrii cz. II—dla nauczyciela. Hornbroock—Geometria konkretna.

PROGRAM GIEOGRAFI

w szkołach początkowych.

Wykład geografji obejmuje 3-ci, 4-ty, 5-ty i 6-ty rok nauczania. Przytym w szkole jednoklasowej 4-ty rok nauczania przechodzi kurs nieco obszerniejszy, niż odpowiadający mu oddział w szkole dwuklasowej. Jest to wywołane koniecznością, że dzieci po ukończeniu szkoły jednoklasowej najczęściej już nie przechodzą do 5-go oddziału szkoły dwuklasowej, poprzestając na pobranej dotąd nauce.

Szkoła jednoklasowa.

3-ci rok nauczania (2 godziny tygodniowo).

Celem nauki jest podanie wstępnych wiadomości z geografji najbliższej okolicy za pomocą pogadek, przyczym nauczyciel winien, w miarę możliwości, oprzeć naukę na samodzielnej obserwacji zjawisk geograficznych przez uczniów i w tym celu powinien urządzać odpowiednie wycieczki.

PROGRAM POGADANEK

1. Pokój i dom, plan, skala, plan pokoju, plan szkoły, podwórza i własnego mieszkania.
2. Słońce, jego wpływ na ziemię. Strony świata. Wskazywanie stron świata w dzień, w nocy, na morzu, kompas. Oznaczenie stron świata na planie.
3. Powietrze, jego cechy; ruch powietrza (doświadczenie z zapaloną świecą, lub wiatraczkiem, umieszczonym nad palącą się lampą). Wiatr i jego

kierunek. Pożytek i szkody, wynikające z wiatru. Temperatura i wilgotność powietrza.

4. Woda, jej cechy, jako płynu; pożytki i szkody. Para wodna, mgła, obłoki, chmury. Opady atmosferyczne.

5. Pory roku, czas ich trwania, długość dnia i nocy. Zjawiska w przyrodzie, odpowiadające danej porze roku.

6. Okolice, plan okolicy, oznaczanie granic. Studnia, źródło, staw, sadzawka, kępa.

7. Rośliny i zwierzęta. Pożytki z roślin i zwierząt.

8. Rodzaje gruntu. Powierzchnia gruntu: równina, pogórek, dolina, płaskowzgórze, góra i jej części; temperatura powietrza na wyniosłościach.

9. Wody płynące; tworzenie się rzek, podział biegu i odróżnianie brzegów rzeki; rzeka główna i dopływy, wodospad; pożytek z rzek.

10. Wieś i miasto (porównanie). Zjawiska życia wiejskiego i miejskiego.

11. Kraj i jego części: gmina, powiat, gubernia (ich mapy). Królestwo Polskie.

4 ty rok nauczania (3 godziny tygodniowo).

Cel nauki. — Podanie zasadniczych, elementarnych wiadomości z geografii fizycznej, oraz geografii ziem polskich, Europy i innych części świata. Nauka powinna być prowadzona poglądowo; niezbędnymi są pomoce naukowe: 1) globus, 2) tablice, przedstawiające typowe formy powierzchni i widoki gór, dolin, pustyni, stepu, okolicy rolniczej, przemysłowej, nadmorskiej, podzwrotnikowej i podbiegunowej, 3) mapy półkul: Europy i ziem polskich, 4) tablica ras ludzkich, 6) atlas przyrodniczo-geograficzny.

A) Geografia fizyczna.

1. Widnokrąg, strony świata.
2. O kulistości ziemi i jej ruchach. Zmiana dnia i nocy, oraz pór roku. Globus, oś, bieguny, równik. Półkule.
3. Lądy i oceany, ich rozkład na powierzchni kuli ziemskiej. Formy lądów i ich brzegów. O nierównościach na lądzie. Najpospolitsze skały. Gleba.
4. Powietrze, pojęcie o klimacie i rozmieszczaniu roślin oraz zwierząt. Strefy klimatyczne.
5. Wody lądowe bieżące i stojące. Woda morską, jej własności. Znaczenie wód, jako dróg komunikacyjnych.
6. Ludzie, rasy, rozmieszczanie ras na kuli ziemskiej. Sposoby życia ludów.
7. Wnętrze ziemi. Wulkany i trzęsienia ziemi. O księżycu, słońcu, gwiazdach i planetach.

B) Kraje polskie.

1. Nizina polska. Karpaty. Rzeki niziny polskiej. Większe miasta Królestwa Polskiego, Galicji i Poznańskiego. Krótka historia i opis Warszawy, Krakowa, Lwowa, Poznania; pamiątki historyczne tych miast. Litwa, Wołyń, Podole, Ukraina.

C) Europa.

1. Nizina rosyjska. Obszar północny, środkowy, górniczy i południowy. Miasta: Piotrogród, Moskwa, Odesa.
2. Nizina i góry niemieckie. Cesarstwo niemieckie; królestwa w skład jego wchodzące, ich stolice.— Danja, jej rolnictwo.

3. Alpy. Nizina węgierska. Cesarstwo Austro-Węgierskie. Austria właściwa. Czechy, Węgry. Ich miasta główne.

4. Francja, Włochy, Anglja, Szwecja ich położenie geograficzne, zajęcia ludności, miasta stołeczne.

D) Kraje pozaeuropejskie.

1. Ameryka północna i południowa. Stany Zjednoczone. Brazylja. Kolonie polskie.

2. Azja. Wzmianka o Chinach, Japonji, Indjach i Turcji. Syberja. Wzmianka o Afryce i Australji.

Uwagi: 1) Przy nauczaniu geografji należy pamiętać, że celem jest rozwijanie ucznia i rozszerzanie jego światopoglądu przez umiejętne zużytkowanie materiału naukowego zarówno z geografji fizycznej, jak i politycznej.

Wobec obszerności materiału geograficznego należy podawać uczniom tylko wiadomości zasadnicze, ważne, nie obarczać ich pamięci szczegółami, masą terminów geograficznych i t. p.

Zasadą być powinno: nauczyć mało, ale gruntownie.

Dla celów kształcących szkoły początkowej najważniejszymi są wiadomości z zakresu geografji kraju rodzinnego i krajów sąsiednich najbliższych.

2) Mapa należy do liczby tych pomocy naukowych, bez których wykład geografji odbywać się nie może; nauczyciel jest obowiązany stale posilkować się nią i dążyć do tego, aby uczniowie nabrali umiejętności i wprawy w orientowaniu się i odczytywaniu mapy. Pożądanym również jest wprowadzenie samodzielnego opracowania przez uczniów planów oraz map.

Szkoła dwuklasowa.

3-ci rok nauczania (2 godziny, jak w szkole jednoklasowej).

4-ty rok nauczania (2 godziny).

A) Geografia fizyczna.

B) Kraje polskie, jak w szkole jednoklasowej.

5-ty rok nauczania (2 godziny).

Kurs systematyczny.

A) Europy.

B) Krajów pozaeuropejskich, jak w szkole jednoklasowej.

6-ty rok nauczania (2 godziny).

Geografia ziem polskich.

WIADOMOŚCI OGÓLNE.

I) Położenie i granice. Charakterystyka Polski, jako krainy przejściowej.

II) Ukształtowanie powierzchni kraju (pas gór i wyżyn południowych, środkowe pasmo nizinne, pas wyżyn Pojezierza z półwyspem Bałtyckim).

III) Rzeki: 1) Wisła, charakterystyka jej biegu, dopływy: Dunajec z Popradem, San, Wieprz, Bug z Narwią, Przemsza, Prądnik, Nida, Pilica, Bzura. Znaczenie Wisły dla Polski. 2) Odra z Wartą i Notecią. 3) Niemen z Wilją, 4) Dźwina zachodnia, 5) Prut, 6) Dniestr, 7) Boh, 8) Dniepr z Berezyną i Prypecią;

porohy Dniepru. Jeziora i kanały (Augustowski, Królewski, Bydgoski).

IV) Klimat, rośliny i zwierzęta.

V) Ludność. Obecny podział polityczny ziem polskich.

Opis poszczególnych krain.

I) Góry południowe i niziny podgórskie: 1) Karpaty—ich części. Beskidy, Tatry, opis Tatr: Podhale, regle, hale, turnie, jeziora, ludność Przedgórze Karpat; kopalnie soli (Wieliczka, Kałusz), nafty (Drohobycz), źródła mineralne. 2) Niziny Podgórskie: a) Śląska (miasta: Lignica, Głogów, Opole, Wrocław), b) Nadwiślańska.

II) Wyżyny południowe: 1) Wyżyna Śląska (Zagłębie węglowe, miasta: Bytom, Dąbrowa, Będzin, Olkusz. 2) Wyżyna Małopolska: a) opis Jury Krakowskiej (Ojców, zamki obronne i miasta: Kraków i Częstochowa), b) opis gór Kielecko-Sandomierskich (łańcuch Ś-to Krzyski z Łysogórami, przemysł żelazny: Ostrowiec. Wyżyna Lubelska, miasta: Zamość, Lublin, c) Wyżyna Podolska, Wołyńska, Ukraińska, miasta: Lwów, Kamieniec-Podolski, Chocim, Kijów, Krzemieniec, d) Nizina Czarnomorska (Zaporoże).

III) Bródza środkowa: 1) Wielkopolska z Kujawami, Gopło, jego znaczenie dla Polski pierwotnej, miasta: Poznań, Ciechocinek, Kruszwica, Gniezno, Kalisz. 2) Mazowsze, miasta: Warszawa, Praga, Łódź i pobliskie miasta fabryczne: Łowicz, Radom. Puszcza Kozienicka. 3) Podlasie, Puszcza Białowieska, miasta: Dęblin, Siedlce, Brześć-Litewski, Łomża, Ostrołęka, Białystok. 4) Polesie, Prypeć, kanały, miasto Pińsk.

IV) Wyżyna Pojezierza z niziną Nadbałtycką. Ogólna charakterystyka Pojezierza. Miasta: Płock, Toruń, Gdańsk, Malborg, Wilno, Kowno, Grodno, Mińsk, Ryga.

Uwaga. Przy opisie poszczególnych krain należy podawać charakterystykę powierzchni wód, gleby, roślinności i zwierząt, oraz ludności i jej zajęć. Pożądanym byłoby również podać w miarę możliwości statystykę narodowościową ziem polskich; wyjaśnić stosunki religijne, polityczne i oświatowo-kulturalne, jak również stosunki ekonomiczne, a mianowicie dotyczące: 1) bogactw mineralnych (węgiel, ruda, nafta, sól), 2) gleby i rolnictwa, 3) przemysłu, oraz stosunków handlowych i komunikacyjnych.

Spis podręczników do nauki geografii.

3-ci rok szkoły jednoklasowej i dwuklasowej.

Dzieci podręcznika nie mają. Dla nauczyciela:
1) Kędzierski: „Początki geografji“. Cena 50 kop.
2) Dr. Karol Bennoni: „O udzielaniu początków geografji“. Lwów. Cena 30 cent. 3) Mieczysław Baranowski: „Specjalna metodyka geografji i historii w szkołach ludowych“. Lwów. Cena 40 cent.

4-ty rok szkoły jednoklasowej.

Dla dzieci: A. Nałkowskiej: „Krótka geografja dla dzieci“—cz. I-a cena 30 kop. i cz. II-a—40 kop. Atlas Orgielbranda. Cena 1 rb. Dla nauczyciela: 1) Promyka: „Stopniowe opisanie świata“. Cena 15 k. 1) H. W. i M. B.: „Pogadanki o niebie i ziemi“. Cena 15 k. 3) Jeske: Geografja; kurs skrócony. Cena 45 k. 4) H. Bukowiecka: „Opis ziem dawnej Polski“. Cena 50 k. 5) K. Króliński: „Naród polski i jego ziemie“. Cena 5 k. 6) Sujkowski: „Rys geograficzny ziem Europy środkowej“. Cena 20 k. 7) Atlas przyrodniczo-geograficzny Schnejdера. 8) Atlas geograficzny Kozuna.

4-ty rok szkoły dwuklasowej.

Dla dzieci: A. Nałkowskiej: „Krótka geografia dla dzieci”—cz. I-a. Cena 30 kop. Dla nauczyciela, iak w III-im oddziale szkoły jednoklasowej.

5-ty rok szkoły dwuklasowej.

Dla dzieci: A. Nałkowskiej: „Krótka geografia dla dzieci”—cz. II-a. Cena 40 kop. Atlas Orgielbranda. Cena 1 rb. Dla nauczyciela: 1) Jeske: Geografia; kurs skrócony. Cena 75 kop. 2) Nałkowski W.: „Geografia szkolna. (Rozumowa)—cz. II-a. „Geografia szczegółowa Australji, Ameryki i Azji“. Cena 70 kop. 3) W. Nałkowski: „Geografia szkolna“. (Rozumowa)—cz. III-a. „Geografia szczegółowa Europy“. Cena 1 rb. 3) Brzeziński: „Wędrowka obrazkowa po Europie“.

6-ty rok szkoły dwuklasowej.

Dla dzieci: A. Nałkowskiej: „Geografia ziem dawnej Polski. Cena 80 kop. Romera—„Mapa ziem dawnej Polski“. Cena 25 kop. Atlas Olgielbranda 1 rb. Dla nauczyciela: 1) Stanisław Thugutt: „Polska i Polacy“. Cena 30 k. 2) Wł. Wakar: „Rozwój i samodzielność gospodarcza ziem polskich“. Cena 2 rb. Gloger: „Geografia historyczna dawnej Polski“. Cena 3 rb. 4) Sujkowski: „Rys geograficzny ziem Europy środkowej“. Cena 20 kop.

Książki, polecane do czytania w klasie.

Antoszką:	„O Czechach“		20	kop.
„	„Słowianie południowi“		20	„
Brzeziński:	„O zaćmieniach słońca i księżyca“		10	„
„	„O wnętrzu ziemi“		15	„
„	„O wulkanach“		06	„
„	„O powietrzu“		25	„

"	"O morzach i lądach"		30	kop.	
"	"Rośliny, zwierzęta i ludzie"		20	"	
"	"Stany Zjednoczone"		15	"	
Hempel:	"Polacy w Brazylii"		1	rb.	—
Konopnicki:	"Wypisy geograficzne cz. I"		50	"	
"	"	"	cz. II		50
Krynicky:	"O Wiśle"		25	"	
"	"Z Niedzieli do Środy"		35	"	
"	"Ze Środy do Soboty"		15	"	
Kramsztyk:	"Czego nas Kopernik o obrotach				
	ziemi nauczył"		05	"	
Łagowski:	"Wypisy geograficzne"—cz. I	1	rb.	30	"
Morzycka:	"Francja"		20	"	
Nałęcz-Ostrowski:	"Nasze miasta"		10	"	
Obuszek:	"O sławnym żeglarzu Magielönde"		15	"	
Sosnowski:	"Brazylja i jej mieszkańcy"		20	"	
S.:	"Opisanie Królestwa Polskiego"		40	"	
I. S.:	"Krzysztof Kolumb i odkrycie Ameryki"		08	"	
L. Wasilewski:	"Litwa i jej Ludy"		—	"	

Program przyrodoznawstwa.

Wykład przyrody obejmuje 4—do 6 (w szkołach dwuklasowych) lat nauczania. W pierwszych dwóch latach traktowany jest jako nauka o rzeczach systemami pogadankowymi, które można łączyć i dostosowywać do pogadek społeczno-etycznych. Systematyczna nauka przyrody rozpoczyna się w 3-im roku nauczania, stanowi dalszy ciąg pogadek rzeczowych, rozszerzający stopniowo widnokrąg umysłowy ucznia drogą poznawania przedmiotów i zjawisk otaczającej natury. Metody poznawania: przede wszystkim spostrzeganie, obserwacja samodzielna ucznia, pobudzona i kierowana przez nauczyciela; dalej—porównywanie, doświadczanie, wnioskowanie. Cel—pojęcie ładu i przyczynowości zjawisk przyrodzonych—ich potęga, piękno i stosunek do człowieka, poznanie pewnej ilości faktów podstawowych, mających znaczenie w życiu.

Materiał do nauki zdobywa się, w miarę możliwości na wycieczkach. Niezbędne są okazy minerałów i skał, roślin krajowych, zwierząt wypchanych i konserwowanych, tablice barwne, rysunki, modele, nieco odczynników i przyrządów chemicznych i fizycznych.

Najniezbędniejsze podręczniki dla nauczyciela:

W roku 1-ym i 2-im: Weryho: „Co się z czego robi“.

„ Jak zająć dzieci w wieku przedszkolnym“.

„ Nauka o rzeczach“.

Murche: „Nauka o rzeczach“—
część I-a i II-a.

W roku 1-ym i 2-im: Chrzęszczewska-Warnkówna:
„Na wieczornicy“ — cz. I-a i II-a.
Brzeziński: „Z dziedziny przyrody
i przemysłu“.

W roku 2-im i 3-im:

Dyakowski: „Historja naturalna“ — cz. I-a i II-a.
Heilpern: „Pogadanki o tajemnicach przyrody“
2 części.

W roku 4-ym: Brzeziński: „Krótka nauka o ciałach
przyrody martwej“.

W roku 5-ym i 6-ym:

Brzeziński: „Jak zbudowane ciało człowieka“.
Sosnowski: „Anatomja i fizjologja człowieka“.
Kramsztyk: „Wiadomości początkowe z fizyki“ —
2 części.
Natanson: „Wiadomości z nauki fizyki“.
Nussbaum i Wiśniewski: „Podręcznik zoologii
dla klas niższych. Pogadanki o rzeczach.“

Rok nauczania 1-szy.

Dzieci, ludzie dorośli. Uczniowie, nauczyciele.
Izba szkolna, jej części. Przedmioty i sprzęty w izbie
szkolnej, ich części, pochodzenie i przeznaczenie;
przedmioty, służące do nauki uczniowi.

Podział dni; zegar; poznawanie godzin; wartość
czasu; dzień ucznia,—dzień ojca i matki rodziny.

Ozdoby naszej izby szkolnej: obrazy, portrety;
kwiaty doniczkowe, ich pielęgnowanie przez dzieci.

Obrazki i opowiadania z życia szkolnego; obo-
wiązki ucznia względem szkoły. Obowiązki względem
kolegów, przykłady koleżeństwa, uczynności pomocy
koleżeńskiej.

MIESZKANIE. Izba mieszkalna i inne. Sprzęty domowe i kuchenne; ozdoby. Czystość i porządek w mieszkaniu i koło siebie; odświeżanie powietrza w izbach.

Części domu: budowa kamienicy; praca robotników i rzemieślników przy budowie.

Rodzina, rodzeństwo, miłość i zgoda w rodzinie; brak rodziny, sieroctwo, pomoc sierotom, opieka nad sierotami.

MIESZKAŃCY izby, strychu i zakątków. Kot, jego krótki opis i obyczaje. Mysz i szczur. Nietoperz. Jaskółka i wróbel, ich obyczaje, gniazda, przywiązanie do kraju. Kanarek; niewola ptaków. Muchy i pająki domowe, karaluch, pluskwa, pchła i wesz; niechlujstwo i jego skutki.

ZWIERZĘTA podwórzowe. Pies. Koń. Krowa. Owca i koza. Świnia. Krótki opis, obyczaje, obrazki zmyślności i przywiązanie do człowieka, pożytek; dobre i złe obchodzenie się ze zwierzętami, niedola zwierząt; opowiadania i spostrzeżenia własne dzieci, porównania, wierszyki.—Kury, kaczki, gołębie. Tchórz i kuna—wrogowie drobiu.

Pokarmy człowieka. Pożywienie mięsne i roślinne. Pieczenie chleba, uprawa zboża; ważniejsze narzędzia, żniwa, młocka. Żarna, wiatrak, młyn wodny. Jarzyny. Owoce. Grzyby. Jagody. Cukier i cukrownie. Sól i kopalnie soli. Napoje. Woda, mleko, herbata, kawa, kakao i czekolada, piwo, wino i wódka. Pożytek spirytusu i szkodliwość napojów wysokowych.

Uwawa. Pogadanki,—szczególniej w tym pierwszym roku,—muszą być żywe, zajmujące, opisy robić razem z dziećmi—krótkie, rysami grubymi, najbardziej wybitnymi; na obyczajach zatrzymywać się dłużej. Opisywać można niektóre zwierzęta z okazji żywych (kot, mysz

umyślnie złowiona, którą po lekcji należy puścić na podwórzu, kanarek lub gołąb w klatce), inne z wypchanych. Dopiero w ich braku—z dobrych kolorowych obrazków i tablic, przedstawiających sceny z życia zwierząt lub zwierzęta w ich przyrodzonym otoczeniu.—Do opowiadań wplatać anegdoty PRAWDZIWE, drobne urywki etyczne, bajki, wierszyki, zagadki: wszystko to niezmiernie urozmaica lekcję i utrwala poznane fakty, a zarazem WYCHOWUJE dzieci,—na co szczególnie nacisk kłaść należy.

Jak tylko dzieci nabiorą trochę wprawy w lepienie z gliny, dawać od czasu do czasu odpowiednie do lekcji roboty: ulepić kota, mysz, wróbla, kurę. Tak samo niech dzieci robią choćby najprostsze, początkowo nawet niedołążne, rysunki. Nauczyciel winien jak najczęściej swoje opowiadania ilustrować na tablicy.

Wreszcie należy korzystać z tematów pogadankowych przy zabawach, grach i śpiewkach.

Wogóle pamiętać o słowach, które wypowiedział jeden z największych pedagogów polskich, ks. Grzegorz Piramowicz, w instrukcji dla nauczycieli:—Starać się trzeba ożywiać uwagę dzieciną rzeczami zajmującymi i zabawiającymi rozum tam, gdzie nauka staje się cczą, nie mającą żadnej dla umysłu zabawy, a zatem nudną i suchą.

Nauczyciel unikać winien teorii ogólnych, narzucanych dziecku, jak najogólniej stosować opowiadania o rzeczach i zjawiskach, natomiast powinien ustawicznie pobudzać dzieci do badania i obserwowania, uczyć je patrzeć i spostrzegać przyczyny zjawisk i ich wzajemną zależność. Tak zwane pogadanki powinny być nie opowiadaniem nauczyciela o danej rzeczy lub zja-

wisku, lecz raczej opowiadaniem dzieci, pobudzonym i kierowanym przez nauczyciela. Materiał do tych pogadanek musi być czerpany z najbliższego otoczenia dziecka i tylko bardzo ostrożnie i systematycznie obejmować może szersze horyzonty w miarę rozwoju zdolności dzieci do myślenia oderwanego. Wystrzegać się należy przeładowania pamięci uczniów wiadomościami faktycznymi, mnogością nazw i terminów, gdyż głównym celem nauki szkolnej jest nie nagromadzenie wiadomości, lecz rozwój umiejętności spostrzegania, porównywania i wnioskowania, wyrobienie w uczniach przyrodniczego poglądu na świat, nie jako narzuconego przez książkę i nauczyciela, lecz zdobytego drogą własnej obserwacji, doświadczenia i rozumowania. Szczegółowe wskazówki metodyczne nauczyciel znajdzie w podręcznikach specjalnych, spis których podany jest niżej, załączony zaś program przyrodoznawstwa ma na celu wskazanie nauczycielowi tematów, które brane być mogą jako treść lekcji, lecz nie powinien i nie może być uważany za wykaz materiału, który w danym roku obowiązkowo ma być z uczniami przerebiony. Program ten ułożony został według metody zbiorowisk naturalnych; nauczyciel przy wyborze tematów do opracowania z uczniami powinien mieć na uwadze, że: 1) punktem wyjścia musi być zawsze własne środowisko ucznia; 2) głównym obiektem ma być życie, jego formy i przejawy w zależności od warunków środowiska; 3) ponieważ materiał do lekcji powinien być konkretny, przeto dostosowany być musi do pory roku i wogóle warunków czasu i miejsca; 4) pobudzać należy samodzielną obserwację dziecka, jego indywidualną ciekawość i do niej się stosować; 5) unikać wszelkimi siłami hipotez, teorii i wogóle rzeczy dla pozio-

mu umysłowego ucznia zbyt oderwanych. Stąd wynika, że niewłaściwy i niemożliwy byłby tego rodzaju podział materiału, by w jednym roku przechodzić przyrodę żywą, w następnym zaś martwą. Z jednej bowiem strony zrozumienie pewnych zjawisk życiowych wymaga często znajomości niektórych praw fizycznych, czy chemicznych, z drugiej zaś — w czasie miesięcy zimowych, gdy życie w przyrodzie częściowo zamiera — brak wielu okazji żywej przyrody. Trzeba zatem tematy do lekcji czerpać z rozmaitych dziedzin przyrody, grupując je tak, by się wzajemnie łączyły i dopełniały.

W myśl powyższego podajemy za K. Chmielewskim projekt tematów lekcji przyrody na poszczególne miesiące nauki (dla oddziału 2-go — trzeciego roku nauczania).

Wrzesień: Sad. Owoce. Co się dzieje w sadzie? Jabłko, gruszka, śliwka (ich rysowanie). Budowa pestki. Nasienie (sadzenie). Do czego służy owoc roślince? Warzywa. Kapusta i kartofle. Historia „chleba ubogiego“. Jak rośliny robią zapasy na zimę? Pożytek z roślin: używki, leki, włókna. Jak ziemia karmi rośliny i jak matkę ziemię karmić należy? Na wrzosowisku. Słońce we wrześniu.

Październik: Pole. Orka jesienna. Towarzystwo oracza (skowronki, kawki, wronce). Pomocnicy rolnika (dżdżownica, kret, jeż, nietoperz). Babie lato. Kto nas prąść nauczył? Dlaczego miesiąc zowie się październik? Spotkanie w piwnicy z ropuchą. Jak żaby i raki zimują? Ich budowa (rysunki), życie, obyczaje. Co się dzieje w stawie (karp, błotniarka, pływak, rześa, pijawka). Odłot ptactwa (dzikie gęsi, kaczki). Nasze brodźce-szczudłaki (żóraw, czapla, derkacz).

Trzcina wodna. Baśń węża wodnego. Słońce w październiku.

Listopad: Las, gaj, dąbrowa. Opadanie liści. Oddychanie i odżywianie się roślin. Budowa korzenia, łodygi i liście. Jak rośliny polują i jak się poruszają? Jemioła. Co się jeszcze w lesie zieleni? Zapasy zwierząt na zimę. Wiewiórka. Drapieżcy leśni (kuna, sowa, lis, wilk). Śpiewacy jesieni i zimy (makolągwa, strzyżyk, sikorki). Pierwszy mróz; co się stało z wodą? Ubranie ciepłe naszych zwierząt domowych. Gdzie śpią ptaki? Deszcz, mgła. Wiatry jesienne. Słońce w listopadzie.

Grudzień: Kwiaty zimowe na szybie. Co to jest śnieg i lód i na co są w przyrodzie potrzebne. Kraina wiecznej zimy (biały niedźwiedź, ren, foka, bezłotek). Jak się bronią przed mrozem rośliny i zwierzęta? Jak się bronią ludzie (lepianka, jurta, dom ze śniegu, chata, gacenie chat). Ogień, palenie, paliwo. Rola powietrza w paleniu. Dwutlenek węgla. Rozniecanie ognia. Co to jest zima i skąd się bierze? Narodziny słońca. Boże drzewko —symbol narodzin życia.

Styczeń: Historia choinki. O węglu. Historia malownicza kawałka węgla. Jak wygląda kopalnia? Ludzie-krety. Goście zimowi naszego ogrodu (gil, jemiołuszka, zając, kuropatwa). Las iglasty i liściasty zimową porą. Gwar lasu. Dziecioty, kowaliki, sujki, widłaki, borówki, żórawiny, paprocie. Czy życie w lesie umarło? Słońce w styczniu,—niebo zimowe. Odwilż—gość z nad morza.

Luty: Zadymka w polu (kuropatwy, jastrząb, sarny). Skąd się bierze wiatr? Historia kawałka gliny garncarskiej. Co to jest piasek i skąd on się bierze w rzekach? O skałach i gó-

rach wogóle. Jak wyglądają nasze góry (Tatry)? Regle, hale, turnie. Życie juhasów. W grotach Ojcowa i Kościelisk. Woda podziemna i jej praca. Wapienie, kreda pisząca. Skamieniałości, ich pochodzenie. Materiały budowlane naszej ziemi.

Marzec: Wysłańcy i zwiastuny wiosny. Pierwiosnki. Co nam mówi o sobie skromny fijołek? Co to jest powab roślin? Przylot ptactwa (bocian, jaskółka). Co to jest wiosna? Krainy wiecznej wiosny. Pas podzwrotnikowy (palmy, lłany, sagowce, bambusy, drapieżce południa). Siew wiosenny. Runie. Jarzyny i oziminy. Zbudzenie się much i pszczoł. Jak wygląda słońce, księżyc, gwiazdy?

Kwiecień: Kwitnienie roślin. Budowa kwiatów i ich przeznaczenie; jak wygląda łąka? Pielgrzymi i tułacze wśród roślin i ptaków (mniszek, starzec, czajka, kukułka). Zbudzenie się mrówek. Jak się żyje w mrowisku? Pierwsze owadki. Przeobrażenia owadów. Wieści z lasu (głuszek, cietrzew, słomka). Postacie naszych lasów. Lasy innych krajów. Słońce w kwietniu.

Maj: Pieśniarze wiosny (słowiki, raszki, wilgi). Słońce w maju. Deszcz wiosenny. Pierwsza tęcza; tęcza sztuczna. Jaskółcze ziele, jasnota, kurdybanek, konwalijka. Jak się rośliny bronią? Co to są grzmoty i błyskawice? Kwitnienie drzew iglastych. Jak rośliny i ptaki pielęgnują swoje dzieci? Jak je wychowują? Święto wiosny. Niebo nocne w maju.

Czerwiec: Chrząszcze. Koszenie siana. Trawy naszych łąk (macierzanka, tonka, brzanka.) Noc czerwcową (światliki, próchno, błędne ogniki). Parowanie wody; mgła wieczorna i ranna na łąkach. Rosa ranna i wieczorna. Powodzie

Ś-to Jańskie. „Kwiat paproci“. Opylanie kwiatów przez owady. Co się dzieje w gniazdach i kryjówkach? Jak się rośliny i zwierzęta chronią przed upałem i suszą? Krainy wiecznego lata. Niebo letnie. Święto słońca. W ulach.

Rok 2-gi, 3-ci i 4-ty.

ORJENTOWANIE się w przestrzeni: wschód i zachód słońca (jesienny). Cztery strony świata, ich oznaczenie w izbie szkolnej, w mieszkaniu własnym i na ulicy. Położenie względem szkoły najbliższych domów, mieszkania ucznia, kościoła i t. p. (Wycieczka w okolice szkoły). Mierzenie odległości krokami; mierzenie za pomocą czasu; pojęcie wiorsty, kilometra i mili.

MIASTO RODZINNE. Najgłówniejsze ulice, place, ogrody. Zarys ogólny miasta.

Najważniejsze kościoły i inne świątynie w mieście, ich pamiątki historyczne. Inne gmachy użyteczności publicznej, lub związane ze wspomnieniami historycznymi. Pomniki, ich znaczenie i dzieje.

Praca w mieście: najgłówniejsze warsztaty rzemieślnicze, narzędzia pracy, materiał, wyroby; niektóre fabryki, np. żelazna, gazowa, stacja wodociągów. (Zwiedzanie fabryk należy zostawić do roku czwartego nauki, teraz ograniczyć się na zwiedzaniu warsztatów, korzystając przede wszystkim z uprzejmości rodziców dziatwy, prowadzących odnośne pracownie). Pojęcie o handlu. Znaczenie kupców. Targi miejskie. Zwiedzenie dużego sklepu.

Wyrabianie szacunki i wdzięczności dla wszelkiej pracy społecznie użytecznej.

Nauka w mieście, ochrony, szkoły i t. d.

Zabawy publiczne dziecinne, teatryki dla dzie-

ci, jasełka polskie, menażerje, obrazy czarodziejskie i t. p.

Zakłady dobroczynne. Szpitalik dla dzieci, przytułek dla sierot, przytułek dla kalek i starców, niedola kalectwa.

Wycieczka za miasto. Najważniejsze drzewa, krzewy i kwiaty. (Wspomnienia i pamiątki historyczne).

Cmentarz — jego pamiątki, pomniki sławnych, dobrych i pożytecznych ludzi.

Nb. Zaznajamianie z miastem rodzinnym oprzeć na częstych wycieczkach i następujących po nich pogadankach. Omijać wszelkie zbyteczne szczegóły — ograniczając się do rysów ogólnych, najistotniejszych. Zwracać pilną uwagę na etyczną i uczuciową stronę pogadanek. Uzupełniać je drobnymi czytankami i wierszami. Uczyć dzieci patrzeć, rozumieć, czuć i kochać.

POJĘCIE MAŁEGO MIASTECZKA — porównanie z przedmieściem wielkiego miasta.

WIEŚ POLSKA. Chaty i zabudowania wiejskie; drogi, ogrody, pola, las, staw, rzeczka, studnie wiejskie. — Praca rolnika i jej znaczenie. Małe i wielkie gospodarstwo. Rzemieślnicy wiejscy. Porównanie życia wsi i miasta. Przy pogadankach korzystać ze wspomnień dzieci z pobytu na kolonjach letnich, z mieszkania na wsi lub pochodzenia niektórych dzieci ze wsi, pokazywać tablice, rysunki swojskie piękne. Odnośne czytanki, wiersze, śpiewki wiejskie, opowiadania ze stosunków sąsiedzkich i t. p. Budzić szacunek i wdzięczność dla ludu wiejskiego; zwalczać w zarodku mieszczańskie uprzedzenia i arystokratyzm.

PRZYRODA ŻYWA KRAJU, rozpatrywana w naturalnych, miejscem pobytu i stosunkami wzajemnymi powiązanych zbiorowiskach.

ROŚLINY I ZWIERZĘTA NASZYCH PÓL. Nasze zboża. Ziarna żyta, pszenicy, owsa, jęczmienia, ich chodowla w skrzynce szkolnej, kiełkowanie i wzrost; przyjmowanie pokarmu korzeniami i liśćmi.—Żniwo, młocka; urządzenie młyna, pieczenie chleba (tablice poglądowe, rysunki).

Chwasty w zbożu; choroby żyta (sporysz) i pszenicy (rdza).

Skowronek i jego obyczaje. Chomik, jego nora.

Groch, jego hodowla w szkole. Narządy rośliny i ich znaczenie. Zapyłanie kwiatów; kwiaty i owady.

Ziemniaki—ich opis, pochodzenie; pożytek (pokarm dla ludzi i zwierząt, krochmal; wyrób alkoholu; precz z wódką!). Zaraza ziemniaków. Koniczyna i inne rośliny pastewne. Kania.

Zając, jego obyczaje. Kuropatwy i przepiórki. Jastrząb. Myszy polne i myszołów.

Len i konopie, ich przeróbka (tablice poglądowe). Ubranie człowieka.

Szkodniki z pośród owadów: konik polny, turkuć. Wrony i gawrony w polu.

(Nb. Na wycieczkach zamiejskich zwracać uwagę na spotykane rośliny i zwierzęta, zbierać rośliny do zielników, a nasiona do torebek, robić z dziećmi zbiórki motyli, żuków i t. p. Przyglądać się robotom polnym, odczytywać odnośne ustępy z książeczek, uczyć wierszy).

W OGRODZIE. Ogród wiejski mieszany (sad, warzywnik, ogród kwiatowy). Drzewa owocowe w sadzie.

Opis jabłoni, gruszy, śliwy i wiśni; odmiany

szlachetne i ich otrzymywanie (oczkowanie, szczepienie, hodowla szczepów).

Szkodniki drzew owocowych: omacnica, kwieciak, prządka pierścieniówka, mszyce, mól owocowy, głogowiec.

Obrońcy sadu: szczypawka ogrodowa, wróble, trznadłe, sikory i inne drobne ptactwo; gniazda ptasie; ochrona ptactwa.

Krzewy i jagody owocowe: porzeczka, agrest, truskawka.

Ważniejsze gatunki warzywa. Inspekt. Kapusta, jej hodowla i pożytek; bielinek kapustnik. Mak. Ogórek. Słonecznik. Chrabąszcz i kret.

Malwa, róża, piwonja, georginja, aster; uprawa kwiatów ogrodowych.

Pasieka; życie i pożytek pszczoły. Wycieczka do ogrodu.

NASZ LAS I JEGO MIESZKAŃCY. Las iglasty, liściasty i mieszany.

Sosna, jej opis, pożytek sosny; drwale i tracze; tartak; wypalanie węgla, smoły i terpentyny. (Okazy, tablice pogładowe).—Korniki i dzięcioły. Wiewiórka i kuna leśna.

Inne drzewa iglaste (jodła, świerk, modrzew, jałowiec).

Dąb; opis, pożytek. Mieszkańcy dębu: grzywacze i siniaki; puhacze i sowy w dziuplach; jelonek, kozioróg; galasówka dębowa.

Gałązki i próbki innych drzew liściastych leśnych; krzewy, paprocie, grzyby jadalne i trujące.

Drobne ptactwo leśne: słowik, kos, drozd, ziemia;

raszka, kukulka—jej obyczaje. Zwierzęta leśne: sarny, dziki, lisy.—Jeż.—Żmija. Jaszczórka. Ślimak winniczek i podróżec.

Mrowisko w lesie; życie i obyczaje mrówek (obserwowanie mrówek na wycieczce).

NA ŁĄCE I NAD WODĄ. Trawy i zioła łąkowe: kostrzewa, lisi ogon, tonka, turzyca, wełnianka, rzeżucha, jaskier, kaczeniec, firletka. Motyle i kwiaty.

Ptactwo łąkowe: bekasy, derkacze, czajka, bocian, żóraw.

Sianokos.

Wody stojące i bieżące. Wierzba i olcha nad wodą.

Rośliny wodne: trzcina (рогоза), sitowie, tatarak.

Ślimaki wodne: błotniarka, zatoczek, skójka.

Kaczki, łyski i kurki; opis, obyczaje, gniazda.

Żaby—ich rozwój, sposób życia (sen zimowy) i ich wrogowie.

Staw. Życie w stawie: rzęsa wodna, nici wodne. Pijawka, pływak, komar i jego rozwój. Wążki. Pająki wodne. Kaczki dzikie, gęsi, łyski, kurki.

Rzeka. Życie w wodzie rzecznej. Ryby: karp, karaś, szczupak i ciernik; opis, budowa i sposób życia. Ptaki i ssaki, żywiące się rybami: czapla, zimorodek, rybitwa, wydra. Bóbr. Rak rzeczny, jego pancerz, szczęki, nogi, sposób życia. Traszki i ich rozwój. Wąż wodny, jego linienie, odżywianie się, sen zimowy.

ZBIOROWISKA DALSZE. Życie w morzu. Roślinność morską. Cechy zwierząt morskich. Ssaki

(wieloryby). Ryby i ich wędrówki (śledzie, jesiotry, węgorze). Gąbki.

Rośliny i zwierzęta krajów zimnych: porosty, mchy, karłowate drzewa i krzewy; ren, niedźwiedź biały, soból, gronostaj, zając biały (bielak).

Rośliny i zwierzęta krajów gorących: Ryż, trzcina cukrowa, bawełna, kawa, herbata, słoń, nosorożec, żyrafa, wielbłąd, lew, małpy; kolibry, struś, papuga, sępy; krokodyl, okularnik, grzechotnik.

(Nb. Rozdział o wodzie należałoby przechodzić na wiosnę lub na samym początku lata—jak zresztą z kursu prawdopodobnie wypadnie. Założyć w klasie akwarjum z dużego słoja i obserwować z uczniami rośliny i zwierzęta wodne, przyniesione z wycieczek.)

UWAGA. Przy przechodzeniu kursu przyrody żywej, niezależnie od metod ogólnych, należy zwracać jak najczęściej uwagę uczniów na wzajemną zależność zwierząt i roślin, oraz zwierząt jednych od drugich; rozpatrywać je zawsze w skupieniach; wykazywać zależność pomiędzy istotami żywymi a warunkami ich życia, między postacią a czynnością narządów; pilnować prawidłowości opisów i opowiadań, pokazać podczas kursu szkielety: kota, kury, (żaby, ryby); na rysunkach pokazać budowę wewnętrzną ssaka i owada, np. kota i karalucha. Wreszcie przyuczać uczniów do porządkowania zdobytych wiadomości, układając z nimi tablice systematyczne z poznanych roślin i zwierząt. Nie uczyć wiele, a dobrze; w razie potrzeby skrócić sobie powyższy program, lecz prowadzić naukę z zapałem, ażeby wzbudzić w dzieciach rzetelne rozumienie i umiłowanie przyrody.

WAŻNIEJSZE PRZEDMIOTY I ZJAWISKA PRZYRODY MARTWEJ. Kurs doświadczalny z poznawaniem i wykazywaniem własności, ważniejszych przemian chemicznych i technicznego znaczenia ciał opisywanych.

WSTĘP. 3 stany skupienia ciał przyrody martwej.

POWIETRZE. Dowody jego istnienia, własności, ciśnienie Barometr: rozrzedzanie się i zgęszczanie powietrza, tłok. Pompa, sikawka strażacka. Zmiany przy ogrzewaniu powietrza oraz innych ciał. Termometr. Pierwsze balony. Skład powietrza. Tlen, jego otrzymywanie, znaczenie, własności i związki z żelazem i węglem. Gaz węglowy. Jego otrzymywanie i własności. Skąd się bierze gaz węglowy w powietrzu i gdzie się potem podziewa? Azot, jego własności, związki białkowe; skąd rośliny biorą azot? Związki azotowe: amoniak, kwas azotowy, saletra i ich zastosowanie.

WODA. Własności wody, wody mineralne, roztwory, krystalizacja. Filtrowanie wody, wodociągi, destylacja. Destylacja wody w naturze, tworzenie się mgły, rosy, chmur, deszczu, gradu, śniegu. Prężność pary i jej zastosowanie: maszyny parowe i koleje żelazne. Lód i jego własności. Praca lodu, lodowce. Skład wody.

MINERAŁY. Granit i gnejs, ich części składowe. Skąd się wzięły kamienie granitowe na naszych polach? Wietrzenie granitu: piasek, jego własności i zastosowanie (zaprawa mularska, szkło). Inne minerały, składające się również z krzemienia (krzemień, jego dawne zastosowania). Kryształ górski. Gлина, różne jej rodzaje, (kaolinowa, garncarska, strycharska) i użytek. Dalsze dzieje granitu: piaskowiec, łupki. Skąły pierwotne i osadowe. Gleba i jej analiza. Wapniaki, ich pochodzenie, wypalanie wapna. Wapno niegaszone, woda wapienna, wapno gaszone, zaprawa mularska (tynk), cement. Kreda, jej powstanie, obecność w niej gazu węglowego, marmur. Wapień naciekowy, groty ze stalaktykami i stalagmitami. Gips, odlewy gipsowe, alabaster. Siarka, jej własno-

ści, jej związki i zastosowanie do wyrobu prochu strzelniczego i zapalek. Gaz siarkowy, jego własności odbarwiające i dezynfekcyjne; kwas siarczany, jego sole (koperwasy) ich zastosowanie. Fosfor, jego własności, zastosowanie, obecność w kościach, fosforowodór (błędne ogniki). Sól, użytek z niej i skład jej. Otrzymywanie soli z wody morskiej w krajach gorących i zimnych, z wody jezior i ze źródeł słonych (opis tętni i warzelni) oraz z kopalni.

MINERAŁY PALNE. Węgiel, jego odmiany i inne ciała węglorodne; dowody obecności węgla w związkach białkowych i bezbiałkowych, użytek z węgla kostnego. Sucha destylacja drzewa i jej produkty. Węgiel kamienny, jego powstanie, opis kopalni i niebezpieczeństw pracy górników. Gazownia, koks, gaz, parafina, kwas karbolowy, farby anilinowe. Inne postacie węgla: grafit (wyrób ołówków) i djament: Torf. Nafta, benzyna. Smółowiec i jego użytek; bursztyn i jego pochodzenie.

METALE. Żelazo, jego własności, odlewy żelazne, rdza, sole żelazne, wody żelaziste. Rudy żelazne i wytapianie z nich surowca w hutach, oraz odlewy z surowca. Otrzymywanie żelaza kutego i stali, obecność żelaza w ciałkach zieleni u roślin i w ciałkach krwi u zwierząt, (brak żelaza we krwi — anemja). Miedź jej własności, śniedź, użytek. Stopy miedzi: bronz, mosiądz. Ołów, jego własności, użytek i związki. Cyna, jej własności i użytek (pobielanie cyną, cynfolja, odlewy, lutowanie). Cynk, jego własności i użytek. Metale szlachetne: złoto i srebro i wyroby z nich.

Uwaga. Kurs powyższy posiada znaczenie doniosłe i jest niezmiernie zajmujący o tyle tylko, o ile jest prawdziwie poglądowy i doświadczalny; bez okazów i doświadczeń nauczycielowi nie wolno opowiadać o ciałach

i zjawiskach. Doświadczenia wykonywać zapomocą środków najprostszych, dostępnych uczniowi,—tak, żeby uczniowie sami mogli te doświadczenia robić i powtarzać sobie w domu, czy w szkole. Od doświadczeń przechodzić do zastosowań technicznych—wiązać naukę z życiem.

Rok nauczania V i VI.

Anatomja i fizjologja człowieka, zwierząt i roślin.

WIADOMOŚCI Z HYGIENY.

po 2 godziny tygodniowo

ANATOMJA i FIZJOLOGJA CZŁOWIEKA.

Układ kostny i wskazówki higieniczne.—Układ mięśniowy, wyrabianie mięśni przez ruch i pracę.

Ogólny rys budowy układu mózgowo-nerwowego. Mózg, rdzeń i ich czynności.

Układ naczyniowy, krew, skład krwi. Serce, naczynia krwionośne, puls. Ogólny obraz krążenia krwi.

Narządy oddechowe: krtań, tchawica, oskrzela, płuca i opłucna. Oddychanie. Skład powietrza wdychanego i gazów wydychanych. Narządy trawienia. Zęby i ich higiena, język, gruczoły ślinowe. Żołądek, jelita, wątroba, trzustka, otrzewna. Trawienie i wchłanianie. Narządy wydzielcze i wydalanie. Nerki, pęcherz moczowy. Skóra, gruczoły skórne, włosy, paznogie. O czystości skóry. Narządy zmysłów. O budowie oka, ucha i wskazówki higieniczne. Smak, węch i dotyk.

WIADOMOŚCI Z ANATOMJI I FIZJOLOGJI ZWIERZĄT. Wewnętrzna budowa ryby (na spreparowanym wobec dzieci szczupaku). Wyjaśnienie czynności poszczególnych organów. Anatomja gołębia (również na okazie). Zarys anatomji raka rzecznoego (na rysunku). Anatomja chrabąszcza (na rysunku). (Opis hydry). Ogólne zasady rozmnażania się i rozwoju zwierząt wielokomórkowych. Opis jednego z pierwotniaków (rysunek). Przegląd opisanych wyżej form zwierzęcych pod względem wewnętrznej budowy i czynności życiowych. Przystosowanie się zwierząt do zewnętrznego środowiska. Wpływ życia pasorzytniczego na organizm pasorzytów. Współżycie. Środki samoobrony u zwierząt. Pojęcie o ewolucji (stopniowy rozwój form zwierzęcych, poczynając od najprostszych. O zwierzętach wymarłych.

ANATOMJA I FIZJOLOGJA ROŚLIN. Wspólne cechy i istot żyjących. Cechy, odróżniające roślinę od zwierząt. Postać zewnętrzna roślin i wewnętrzna ich komórkowa budowa. Korzeń, jego znaczenie, kształt i budowa. Łodyga i jej znaczenie. Różne rodzaje łodygi podziemnej i nadziemnej. Budowa pnia. Liście, ich znaczenie, kształt i budowa; unerwienie i ulistnienie. Kwiat (kielich, korona, pręciki, słupki). Kwiatostan. Owoc i podział owoców. Nasienie. Odżywianie się roślin. Pobieranie węgla z powietrza przez zielone rośliny. Osobliwości w odżywianiu się roślin. Krążenie soków. Przesiśkanie. Parowanie. Zużytkowanie pokarmu i gromadzenie zapasu na zimę. O nawożeniu roli i płodozmianie. Kielkowanie rośliny. Rozmnażanie się roślin, zapylanie: samoopylanie i krzyżowanie, rozmnażanie się wegetacyjne. Wrażliwość roślin. Przegląd ważniejszych grup roślinnych (na przykładach). (Zarodnikowce: wodorosty grzyby, porosty, mchy, paprocie, widłaki i skrzypy. Rośliny nasienne i ich podział: nagonasienne i okrytonasienne (jednoliścienne i dwuliścienne).

Rok nauczania VI.

WIADOMOŚCI Z FIZYKI

2 godziny tygodniowo.

WSTĘP. Określenie fizyki, ruchu i siły. Siła ciężkości, pion, środek ciężkości. Równowaga ciał podpartych. Równowaga ciał zawieszonych.

MASZYNY i PRACA MECHANICZNA. Blok, dźwignia, (różne przykłady dźwigni). Waga (kupiecka, rzymska, dziesiętna, sprężynowa) Kołowrót. Równia pochyła. O tarciu. Klin i śruba. O spadku ciał. Wahadło. Siła odśrodkowa.

WODA. O 3 stanach skupienia. Woda, jej własności i znaczenie. Oczyszczanie wody, ogrzewanie i destylowanie. Opady atmosferyczne. Prężność par, maszyny parowe i koleje żelazne. Z czego składa się woda? Wodór.

O CIECZACH. Własności cieczy. Ciśnienie. Naczynia połączone, fontanny, studnie artezyjskie, wodociągi. Prasa hydrauliczna. O ciałach, zanurzonych w wodzie i prawo Archimedes'a. Pływanie po wodzie. Ciężar gatunkowy.—Włoskowatość.

O POWIETRZU. Powietrze, jego własności i skład. Tlen, jego własności, sposób otrzymywania i znaczenia. Dwutlenek węgla, sposób otrzymywania, własności jego i znaczenie dla roślin. Azot, jego własności i związki (ciała białkowe, kwas azotowy, amonjak, saletra). Ciśnienie powietrza, gęstość jego i prężność. Wytrysk Herona. Pompy ssące i ssąco-tłoczące. Sikawka. Barometr. Pompa powietrzna. Balony.

CIEPŁO. Rozszerzalność ciał od ciepła. Termometr (2 skale). Topienie, krzepnięcie, parowanie. Przewodnictwo, promieniowanie i źródła ciepła.

DŹWIEK. Budowa ucha. Rozchodzenie się dźwięku, wysokość głosu, prędkość i odgłos.

ŚWIATŁO. Szybkość światła i odbijanie się. Zwierciadło płaskie, wklęsłe i wypukłe. Załamywanie się światła. Soczewki, mikroskop, lunety, teleskopy. Budowa oka, okulary, fotografowanie. Barwy, tęczą i widmo słoneczne. Zasadniczy trójkąt barw.

MAGNETYZM. Kompas.

ELEKTRYCZNOŚĆ. Przewodnik i nieprzewodnik. Przyciąganie i odpychanie. Wzbudzanie elektryczności przez wpływ. Elektrofor—Maszyna elektryczna. Butelka lejdejska. Błyskawica i grzmot. Piorunochron. Galwanizm. Stosy galwaniczne. Siła prądu. Ciepło, wzbudzane przez prąd elektryczny. Światło elektryczne. Działanie chemiczne prądu (galwanoplastyka). Elektromagnetyzm. Dzwonek elektryczny. Telegraf. Telefon.

WIADOMOŚCI Z KOSMOGRAFJI. O powstaniu układu planetarnego. Opis planet. Słońce. Księżyc. Gwiazdy. Komety.

Książki polecane do czytania.

- Avery „Pierwsze zasady fizyki“ . 1 rb. 50 kop.
- Brzeziński „Jak zbudowane jest ciało człowieka?“
- „ „Najważniejsze i najciekawsze zwierzęta ssące“ 40 kop.
- „ „Nasi wrogowie i przyjaciele wśród ptaków“ 25 „
- „ „Owady i ich znaczenie“ 20 „
- „ „O powietrzu“ 20 „
- „ „Maszyny parowe i koleje żelazne“ 6 „
- Chrząszczewska i Haberkantówna „Opowiadania przyrodnicze. Staw.“ 25 „
- „ „Rośliny pokarmowe“ . 35 „
- „ „Ptaki pożyteczne“ 1 rb. 50 „

Chrzęszczewska i Haberkantówna.

„	„Zwierzęta współbied- nicze“	15	„
„	„Zwierzęta lądowe i mor- skie“	80	„
„	„Wędrówki roślin i zwierząt“		
Faraday	„Dzieje świecy“		
Heilpern	„Pogadanki o tajemnicach przy- rody“ Część I i II.		
Marlin	„Gwiazdy“ 15 kop. „Słońce“,	15	„
Natanson	„Początkowe wiadomości z fizyki dla szkół wydziałowych lub seminarjów nauczy- cielskich“.		
Popławska	„Pogadanki o życiu i rozwoju ludzi przedhistorycznych“	25 kop.	
Schneider.	„Atlas przyrodniczo-geograficzny“ 2 rb. 25 kop. wyd. II-gie.		
Schmeil	„Świat roślinny“	1 rb. 35 kop.	
Skrzyńska	„Co można widzieć przez szkła powiększające“	10 kop.	
Stefanowska	„Życie w oceanie“	1 rb. — kop.	
Umiński	„Co należy wiedzieć o elektrycz- ności“	45	„
„	„O gwiazdach“	10	„
„	„Węgiel kamienny“	6	„
„	„Zwierzęta przedpotopowe“	10	„
Wilkomm	„Atlas państwa roślinnego“ 7 rb. 20		„
Kramsztyk	„Fizyka bez przyrządów“.		

P i s m o .

Rok nauczania 1-y, 2-gi 3-ci. Kaligrafja.

Uwaga. Celem kaligrafji jest nauczanie pisma kształtnego, wyraźnego, czystego i szybkiego; wszelkie pisanie ozdobne wyłącza się, — tymbardziej zakrętaszy i zbyteczne dodatki. —

Pożądane choć nie konieczne, jest pismo prostopadłe; w każdym razie powinno ono być jednostajne dla całego oddziału.

Przy pisaniu zwracać baczną uwagę na proste położenie ciała i rąk, położenie kajetu, swobodne trzymanie rysika czy pióra,—na poprawność liter, prawidłowość pisowni, czystość pisma i porządne utrzymanie kajetu.

W oddziale 1-ym przez pewien czas nauka pisma musi ciągle odpowiadać nauce języka ojczystego i stanowić jej lekcje pomocnicze; dopiero po przejściu elementarza kaligrafja staje się nauką samodzielną.

Treść pisma powinna być zawsze prosta, zupełnie zrozumiała dla dzieci i powinna posiadać wartość pedagogiczną.—Pożądane jest, aby lekcje kaligrafji trwały po 25 minut; drugą połowę lekcji zużyć na rysunki lub śpiew. Gdzie rozkład ogólny nie pozwoli na lekcje półgodzinne kaligrafji, tam w połowie trzeba lekcję przerwać, dzieci powinny wstać, wykonać nieco ruchów gimnastycznych lub zaśpiewać piosnkę. Takiego sposobu przerywania lekcji—szczególniej w oddziałach młodszych (I, II i III)—należy używać i przy innych przedmiotach, dla uniknięcia znużenia dzieci jednostajnością.

W oddziale II-m używać częściej pisma średniego i drobnego w 2-ch linjach. W oddziale III—takiegoż pisma na 1 linji. Wogóle jednak nie pozwalać pisać zbyt drobnymi literami.

O ile można, unikać wzorków, zastępując je pisaniem przez nauczyciela na tablicy przy dzieciach. Nie używać nigdy zeszytów ze znakami wodnymi.

Nauczyciel kaligrafji kontroluje poprawność kaligraficzną, czystość i porządek wszelkich zeszytów uczniowskich.

R y s u n k i.

Wobec słabego wogóle przygotowania dotychczasowego nauczyciela do racjonalnego prowadzenia nauki rysunków, zaleca się przede wszystkim przejście odpowiedniego kursu metodycznego. Na tymczasem podajemy parę następujących uwag.

Bezpośrednim celem nauki rysunku w szkole elementarnej jest rozwinięcie w dzieciach zdolności spostrzegania formy, wielkości, oświetlenia, zabarwienia i zestawienia otaczających je przedmiotów, a następnie umiejętne oddanie tego rysunkiem lub farbami na płaszczyźnie.

Naukę oprzeć należy na rysowaniu z natury, rozwijać pamięć wzrokową, wyobraźnię, twórczość, poczucie harmonii i piękna. We wszelkich robotach, szczególnie w zdobieniu, trzymać się najpiękniejszych motywów swoich, ludowych.

W pierwszych czterech latach rysunek wyłącznie odręczny, na papierze czystym, bez żadnych kropek, kretek, ani miar ścisłych; w 5 i 6-ym roku poświęca się po jednej godzinie tygodniowo na rysunek ściśle geometryczny z użyciem miary, linjału, cyrkla i t. p.

Jakkolwiek rysunek jest nauką form, należy jednak zawsze pamiętać, żeby punktem wyjścia dla wprowadzenia formy ogólnej był najprzód przedmiot realny: laska prosta i jej rysowanie doprowadzi do linii prostej; krzyżyk do pojęcia o liniach prostokątnych, pionowej, poziomej i o kącie prostym; drabinka nauczy linii równoległych; powierzchnia stołu doprowadzi do prostokąta i t. p. Nigdy odwrotnie.

W pierwszych latach nauczania unikać ścisłych określeń geometrycznych.

Nie używać żadnych wzorków. Uczniowie rysować powinni z dobranych odpowiednio modeli, których zapas powinien być przygotowany w szkole. Lekcje można urozmaicić rysunkami dodatkowymi przedmiotów żywych (ptaki, motyle, drzewka). Wpro-

wadzić wcześniej użycie tanich farb wodnych. Po pewnej wprawie dawać rysunki z pamięci; pozwalać na kompozycje na dany lub dowolny temat, illustrowanie opowiadań i t. p.

Krytykować rysunki uczniów z pobłażliwością, poważnie, z zachętą—nigdy z drwinami. Samemu nie poprawiać rysunków; niech poprawia uczeń pod okiem nauczyciela.

W razie znużenia lekcję przerywać śpiewem lub ruchami gimnastycznymi

Rok nauczania 1-y.

Rysowanie odręczne przedmiotów prostolinijnych (patyczków, sznurka, krzyżyków, drabinek, sztachet, płotu); doprowadzenie do pojęcia linii pionowej, poziomej, pochyłej, kąta prostego, linii prostopadłych i równoległych. Porównywanie na oko i doświadczalnie długości przedmiotów prostolinijnych; linie nierówne i równe. Podział przedmiotów na oko (jabłka, kartofla, patyka, sznurka) na części nierówne; na 2, 4, 9 części równych; takiż podział na oko linii prostej. Deseczka lub tektura kwadratowa; rysowanie kwadratów; podział na 4 kwadraty; podział na 2 i 4 trójkąty. Ornamenty i szlaki z kresek, krzyżyków, kwadratów. Rysunki z pamięci i dowolne.

Rok nauczania 2-gi.

Powtórzenie kwadratu. Deska stołu, tablica, rama obrazu, koperta, drzwi, okno i t. p. przedmioty prostokątne. Podział prostokąta na trójkąty; odznaczenie ołówkiem lub farbami części otrzymanych z podziału kwadrata i prostokąta; malowanie ornamentów zadanych lub dowolnych. Przedmioty krzywolinijne (sznurek niewypreżony, część obręczy, sierp, kosa); przedmioty owalne i jajowate (zarys łyżki, jajka, śliwki, liścia pojedynczego akacji). Przedmioty okrągłe (obręcz do skakania, pokrywa do garnka, dno kubka, cyferblat zegara i t. p.). Rysowanie koła

(na oko) wyszukiwanie jego środka; podział na 2 i 4 równe części. Kwadraty w kole. Ornamenty z kwadratów i kół (kolorowane).

Rok nauczania 3-ci.

Rysowanie przedmiotów płaskich i płaskich ścian przedmiotów bryłowych; zarysy przedmiotów mało wypukłych (liście, ornamenty z liści, motyle, łatki, pióra ptasie, ozdobne wierzchy pudełek, ryby, strąki, owoc klonu, rozety i t. p.) Malowanie rysunków.

Rok nauczania 4-ty.

Rysowanie przedmiotów w perspektywie. Rysunek z cieniowaniem: sześcianu, pryzmy, cylindra, stożka, piramidy, kuli. Sprzęty domowe, piec, drzwi nawpół otwarte, kubek, wazonik, doniczka z kwiatem i t. p.

Rok nauczania 5-ty i 6-ty.

To samo, z doborem modeli coraz trudniejszych i bardziej złożonych; gałązki drzew z liśćmi i owocami, kwiaty, ptaki, łatwiejsze ssaki, ludzie, krajobrazy.

Prócz tego dla chłopców—narzędzia rzemieślnicze, części maszyn, niektóre wyroby, np. but, klucz, zamek, ornamenty z drzewa, gipsu i żelaza; rysunki geometryczne ścisłe, kreślenie geometryczne, rzuty, przekroje, plany.

Dla dziewcząt—więcej rysunków ozdobnych, przydatnych na wzory do robót kobiecych: litery, cyfry ozdobne, obrąbki, wzory haftów; formy kołnierzyka, poszewki, koszuli, bluzki.

Stale, zarówno dla dziewcząt jak i dla chłopców, użycie farb, robienie ilustracji do opowiadań, rysowanie przedmiotów i krajobrazów z natury na wybiegach; rysunki z pamięci, kompozycje dowolne.

Wskazówki dotyczące programu i metody nauczania rysunków nauczyciel znaleźć może w następujących książkach.

„Nauka rysunków“ Lukas—Ullman 3 Części wydanie Müller Frobelhaus. Wiedeń.

„Wykład początkowy rysunków“. Charvot — Pilot cena 25 kop.

„Metodyka rysunków“. Ciot - Macowieckiej cena 0. 80 kop.

„Program i metodyka rysunków w szkole średniej“—wydanie komisji przy Tow. Artystycznym.

Gimnastyka, gry i zabawy.

Gimnastyka nie tylko wyrabia sprawność fizyczną, zręczność, siłę, wzmacnia odwagę, daje radość życia, lecz ćwiczy zarazem i w posłuszeństwie, porządku i panowaniu nad sobą. Te same zalety posiadają gry i zabawy. Nie należy więc lekcji tych lekceważyć, lecz o ile tylko nauczyciel ma czas, miejsce odpowiednie (salę gimnastyczną lub też dziedzińiec), urządzać je jak najczęściej, pod liczbę godzin tego przedmiotu, wykazaną w planie, gdyż ćwiczenia te, a zwłaszcza gry i zabawy, sprzyjają tak bardzo pożądanemu zbliżeniu się nauczyciela do uczniów i wytwarzają między nimi łącznik sympatyczny. Ćwiczenia gimnastyczne wykazane są w programie, a gry i zabawy wybierać można z podręczników.

„Gry i zabawy towarzyskie“ ułożone przez M. Werycho. „Gry i zabawy ruchowe“, stosowane w ogrodach im. E. Raua, zebrane pod redakcją J. Gebetnerówny, Z. Karasiówny i A. Filipowicza. „Zabawy i gry ruchowe“ na wolnym powietrzu zebrał Dr. Marjan. Gry i zabawy Puffke.

Harce młodzieży polskiej—Schreibera i Piaseckiego.

Ś p i e w.

Śpiewać można nie tylko na lekcjach, przeznaczonych w planie na ten przedmiot, lecz i na innych, skoro tylko zauważymy, że dzieci są znużone. Materiału do śpiewu zapożyczać można ze wszelkich dziedzin: z religii, przyrodoznawstwa, dziejów ojczystych. Nauczanie odbywać się winno ze słuchu w młodszych oddziałach i z nut w starszych. Jakkolwiek pobieżne zapoznanie się dzieci z nutami nie da im wielce cennej umiejętności samodzielnego wyśpiewania nieznannej melodji, jednakże znajomość wartości nut, taktu, ułatwi znakomicie prowadzenie chórów i wpłynie na szybsze ześpiewanie się. Podręczników do nauki śpiewu i zbiorów różnych pieśni jest wiele:

- 1) Nauka śpiewu, ułożył ks. Teofil Kowalski.
- 2) Podręcznik szkolny na 3 głosy ułożył Feliks Konopasek.
- 3) W ogródku dziecięcym, zbiór zabaw, marszy i piosenek, ułożyły Jadwiga Warnkówna i Ludwika Jachołkowska.
- 4) Młody pieśniarz. Zbiór 24 piosenek dla dzieci i młodzieży—Chełmońska.
- 5) Wiązanka pieśni na 2 głosy, ułożył Stanisław Ogurkowski.
- 6) Śpiewnik dla dzieci. Słowa M. Konopnickiej, muzyka Z. Noskowskiego.

H i s t o r j a.

W pierwszym i drugim roku nauczania—pogadanki z dziećmi o Polsce, nawiązywane do pomników przeszłości, miejsc pamiątkowych, obchodów, rocznic narodowych, a mianowicie: odpowiednio dobrane wiersze i piosenki, opisy przyrody ojczystej, luźne opowiadania historyczne o najważniejszych momentach życia narodowego, bohaterach narodowych i lu-

dziach zasłużonych krajowi, pogadanki krajoznawcze ilustrowane obrazami świetlnymi. Punktem wyjścia służyć winna okolica najbliższa, lecz stopniowo pogadanki obejmować muszą coraz dalsze dzielnice, by wreszcie ogarnąć całą ojczyznę, bez względu na różne granice, mniej lub więcej sztuczne. Dziecko powinno poznawać stopniowo ziemię ojczystą, jej najważniejsze rzeki, góry miasta, skarby naturalne i wytwórcość narodu. Powinno jednocześnie dowiadywać się o najważniejszych chwilach z przeszłości Polski, znać imiona i czyny bohaterów narodowych, odczuć swą łączność z narodem, swe pokrewieństwo z przodkami. Powinno nabrać szacunku dla przeszłości, dla jej pomników i wogóle rezultatów pracy ludzkiej. Powinno wreszcie zrozumieć, że ojczyznę stwarzali i stwarzają swoją krwią i trudem nie tylko pierwsi, ci najbardziej zasłużeni, w narodzie, lecz że każdy obywatel, i ono w przyszłości, na każdym stanowisku i w każdym zawodzie pracować będzie dla Polski, dla Jej wyzwolenia i przyszłości. (H. Orsza).

W roku 3-im. Opowiadania systematyczne z dziejów Polski, przeważnie na tle życia znakomitych i zasłużonych ludzi. Czytania historyczne z książek i zbiorów. Wiersze. Pieśni.

Podania o Lechu, Kraku i Wandzie, Popiel i Piast. Chrystus Polski. Św. Wojciech. Bolesław Chrobry. Młodość Bolesława Krzywoustego. Habsburg. Obrona Głogowa. Bitwa pod Lignicą. Bł. Sadok. Władysław Łokietek w jaskiniach Ojcowa. Bitwa pod Płowcami. Kazimierz W. kumem u kmiecia. Uczta Wierzyńska. Połączenie Polski z Litwą. Koronacja Jagiełły. Królowa Jadwiga. Grunwald. Założenie Wszechnicy Jagiellońskiej. Wychowanie synów królewskich. Mikołaj Kopernik. Jan Kochanowski i Urszulka. Unja lubelska. Wyprawy Batorego. Kacper Karliński. Jan Zamojski. Karol Chodkiewicz. Stanisław Żółkiewski. Wojny kozackie. Ks. Kordecki i obrona Częstochowy. Sobieski pod Wiedniem i w Wilanowie. Za króla Sa-

sa. Stanisław Konarski. Kazimierz Pułaski. Konfederacja Barska. Konstytucja 3-go maja. Tadeusz Rejtan. Tadeusz Kościuszko. Henryk Dąbrowski. Ks. Józef Poniatowski. Ks. Stanisław Staszic. Adam Mickiewicz. Szymon Konarski.

Rok 4-ty nauczania. Systematyczne dzieje narodu polskiego. Słowiańszczyzna. Granice i podział. Przyroda kraju i zajęcia ludności. Organizacja rodowa. Władza księcia. Drużyna. Powstawanie państw. Religja Słowian. Obrzędy. Chrzest Polski. Klasztory, ich wpływ cywilizacyjny. Zachodnia i wschodnia granica Polski. Bolesław Chrobry. Monarchja absolutna. Rozszerzenie granic. Władza księcia. Podział ludności. Wojsko. Testament Bolesława Krzywoustego. Osłabienie władzy księcia i państwa. Napady Tatarów. Kolonizacja niemiecka. Walki z Krzyżakami. Zjednoczenie Polski za Władysława Łokietka. Unja z Litwą. Stan szlachecki i jego przywileje. Sejmy i sejmiki. Polska za Zygmunta. Rozkwit nauki i poezji. Elekcje. Stosunki Polski z Moskwą. Stefan Batory. Zygmunt III-ci i Władysław IV-ty. Wojny kozackie i szwedzkie. Jan Kazimierz. Wojny z Turcją. Jan Sobieski. Stan Polski za Sasów. Stan. August. Wpływy Rosji. Gwarancje Rosji. Konfederacja barska. Odrodzenie kraju. Sejm czteroletni. Konstytucja 3 maja. Kościuszko. Ostateczny upadek Polski. Legiony i Ks. Warszawskie. Królestwo Kongresowe. Konstytucja. Działacze w Królestwie Kongresowym. Niedotrzymanie gwarancji kongresowych. Tajne związki w Królestwie. Powstanie 31-go roku. Emigracja. Rok 1846 i 1848. Powstanie 1863 roku. Po powstaniu.

Rok 5-ty nauczania. Bardziej szczegółowe dzieje Polski od wieku XVIII-go do chwili obecnej z wiadomościami z dziejów narodów, mających z Polską stosunki. Upadek Polski. Stosunek wewnętrzny. Stosunek do sąsiadów. Prawo „veto“. Bezczytność Polski. Gwarancje rosyjskie. Konfederacja Barska. Literatura i sztuka za rządów Stanisława Augusta.

Dźwiganie się z upadku. Myśli i usiłowania naprawy. Konarski, Staszic, Kołłątaj, Komisja edukacyjna. Wielki Sejm. Konstytucja 3 Maja. Targowica. Powstanie Kościuszkowskie. Raclawice. Połaniec. Maciejowice.

Henryk Dąbrowski i Legiony. Wypadki we Francji. Wielka Rewolucja i Napoleon. Wojny. Księstwo Warszawskie. Ks. J. Poniatowski. Stosunek Napoleona do Polaków. Rok 1812 i 1815. Kongres wiedeński i Królestwo Kongresowe. Rzeczpospolita Krakowska. Ucisk w Królestwie. W. Ks. Konstanty. Łukasiński.

Powstanie listopadowe. Upadek powstania. Emigracja. Praca wśród ludu. Położenie ludu w 3-ch zaborach. Polityka rządów zaborczych. Próby powstania w r. 1846. Rok 1848 (wiosna ludów). Początki samorządu w Galicji.

Powstanie 1861—3 roku. Rządy Wielopolskiego. Manifestacje. Branka. Rząd narodowy. Bahaterowie 1863 r. Upadek powstania. Wypędzenie syberyjskie. Stosunki w zaborze pruskim. Ucisk językowy i religijny. Komisja kolonizacyjna. Rugi pruskie. Działacze i pisarze w poznańskim. Stosunki ekonomiczne, instytucje oświatowe i kulturalne. Odrodzenie Śląska. Ucisk w zaborze rosyjskim. Tajna praca oświatowa i ekonomiczna. Prześladowanie unitów. Chełmszczyzna. Polityka ekonomiczna rządu w Stosunku do Królestwa. Stosunek do Litwinów. Najpilniejsze zadania narodowe. Stosunki w zaborze Galicyjskim. Samorząd Galicyjski. Sejm galicyjski i parlament. Stan przemysłu, rolnictwa i hodowli. Wychództwo galicyjskie. Stosunki z Rusinami. Znaczenie Krakowa. Jedność nauki i sztuki polskiej.

Zarówno w roku 4-ym, jak 5-ym dzieje Polski powinny być illustrowane czytaniem odpowiednio dobranych ustępów utworów literackich, obrazami świetlnymi, rycinami, mapami, zwiedzaniem pamiąt-

kowych miejscowości, budynków, pomników i t. p. Nie należy przeładowywać kursu faktami i datami, natomiast dążyć należy, by uczniowie prawidłowo uświadamiali sobie następstwa wypadków dziejowych i ich współrzędność w czasie.

Rok 6-ty. Obrazki głównych momentów rozwoju kultury i cywilizacji, stosunków społecznych i ekonomicznych oraz z życia politycznego ludów Europy.

PODRĘCZNIKI. W roku 3-im dzieci podręcznika nie mają. Materiał do pogadanek w pierwszych 3-ch latach nauczania nauczyciel znaleźć może w następujących podręcznikach:

Bukowiecka „Książka Zosi“ . . . 4 rb. 50 kop.

Chrzaszczewska „O tym, co się niedyś
działo“ 1 rb. 50 kop.

Góralczyk „24 obrazki“ . . . 75 „

Koliskówna „Zadawnych czasów
2 części“ 2 rb. 50 kop.

Marjan z nad Dniepru Dzieje Polski.

W roku 4-ym

dla uczniów Pisarzewski Dzieje Polski.

„ Dzierżanowska „ „

„ Grabiński „ „

„ Bałaban Historja Polski,

dla nauczyciela Lewicki „ „ 4 rb. 50

„ Grabieński Dzieje narodu pol. 8 kor.

„ Grabiec „ „ „ 5 „

W 5-ym roku nauczania

dla uczniów Bałaban—Historja Polski,

da nauczyciela—jak w roku 4-ym i prócz tego:

Limanowski—Stuletnia walka. 4 kor.

Siemiradzki—Dzieje porozbiorowe. 4 kor.

Grabiec—Współczesna Polska. 4 k. 50 h.

Do czytania w domu i szkole.

Wyjatki ze starej baśni (Wiec); pogrzeb wodza, (Święto kupuły). Śpiewy Niemcewicza (np. Piast, Bolesław Chrobry). Legiendy Wyspiańskiego. Twórcy

Marcinowskiej. Początek z „Walgierza Udałego“. Żeromskiego. Wyjątki z Deotymy „Branki w jasyrze“, wyjątki z „Kazimierza Wielkiego“ Żeromskiego. Wstęp do „Walenroda“ i Powieści Wajdeloty Mickiewicza. Grażyna Mickiewicza. Ustępy z „Krzyżaków“ Sienkiewicza. Sejmik z „P. Tadeusza“. Ustępy z „Żywota człowieka poczciwego“ Reja. Wyjątki z „Sobótki“ Kochanowskiego. Wstęp do „Proporca“. „Pieśń wieczna Sromota“. „Na spustoszenie Podola przez Tatarów“. Psalm „Czego chcesz od nas Panie“. Wyjątki z kazań Skargi (II i VIII). Wyjątki z „Trylogji“ Sienkiewicza. Zaleskiego—„Lud serdeczny“. Dumki. Paska—Wyjątki z „Pamiętnika“. Z „Wojny Chocimskiej“. Wstęp o Cecorze. Szturm do obozu. Krasickiego — Satyra. Świat zepsuty. Słowackiego—Pieśń Konfederatów z ks. Marka. Wyjątki z „Listopada“ Rzewuskiego. Staszycza—Przedmowa z uwag nad życiem J. Zamojskiego. Do stanu rycerskiego i obraz niedoli chłopów. Ustępy z „Pana Podstołego“ Krasickiego. Niemcewicz—Powrót posła (rozmowa Gadulskiego z p. Walerym); tegoż Na hersztów Targowickich; Wiosna Lenartowicza Raclawice. Karpiński — Żak Sarmaty. Jeszcze Polska nie zginęła. Rok 1812. z „P. Tadeusza“. Ustępy z Rapsodów Gąsiorowskiego. Scena spisku z Kordjana. Część III Dziadów. Opowiadanie Cichowskiego. Salon w Wilnie. Opowieść Sobolewskiego. Mickiewicza—Reduta Ordona. Śmierć Pułkownika. Nocleg. Słowackiego—Duma o hetmanie. Rzewuski — Rozmowa z Matką Makryna. Wyjątki z Anhellego. Ustępy z Księgi Narodu i Pielgrzymstwa Polskiego. Ujejskiego—Z dymem Pożarów; Skargi. Jeremiego. Ustępy z „Ziemi Chełmskiej“—Reymonta. Wyjątki z „Pana Balcera z Brazylii“ — Konopnickiej. Wyspiańskiego—„Ach, któryż jestem żywy“. Zycha—ustępy Syzyfowych prac (Andrzej Radek) i „Rozdziobią nas króki i wrony“. Szymańskiego—Szkice Tom I. Wyspiańskiego Wyzwolenie (Kolenda). Prusa—Placówka (w wydaniu skróconym) i t. p.

Jako dalsze źródła tematów i materiałów do pogadanek dla nauczyciela wskazać można.

Jadwiga z Łobzowa. „Polacy“ 2 części 7 kor.

Orsza—Na ziemi polskiej M.

Życiorysy znakomitych ludzi—M. R., Teresy Jadwigi; Papce;

Bukowieckiej; Czerbaka; Kalinowskiego; Wyślouchowej; Korzona; Jadwigi z Łobzowa; Nitmana; Reutera; Trąbczyńskiego; Wojnara; Steczkowskiej i innych; i wypisy historyczne.

Witkowskiej i Kulikowskiej — Czytania historyczne cena 30 kop.

Orszy—Z dziejów narodu T. I cena 2 rb.

Witkowska—Dni chwały, dni klęski.

Roboty ręczne.

Należy bacznie zwrócić uwagę na ten przedmiot, gdyż wyrabia w dzieciach cenne przymioty: pracowitość, zręczność, wytrwałość, cierpliwość, zmysł piękna, poszanowanie pracy. Prócz tego, mając obszerne praktyczne zastosowanie w życiu, jest najwięcej cenionym przez matki. To też dziewczęta przede wszystkim uczyć się winny tych robót, których umiejętność jest niezbędną w rodzinie, a więc cerowania, szycia, guzikarstwa. Kłaść nacisk przytym na dokładne i gustowne wykonanie. Potym dopiero można uczyć robót ozdobnych o motywach swojskich. Dla chłopców nauka robót ma główne znaczenie wychowawcze, praktyczne znaczenie mniejsze (wyjątek stanowią specjalne zakłady, tak zwane „sale zajęć“). O ile więc nauczyciel sam posiada tę umiejętność, może uczyć modelowania, wycinania, robienia pudełek, szyfonierek, zabawek z tektury, pasków, toreb ze sznurka, rzeźby, wyrzynania piłką, a wreszcie tak potrzebnego w życiu praktycznym łatania, przyszywania guzików, cerowania.

Tygodniowy rozkład lekcji według projektu opracowanego przez zjazd nauczycieli ludowych w Brześciu Litewskim dla szkoły wiejskiej jednoklasowej obejmującej 3 oddziały. Przy 4-ch oddziałach a jednym nauczycielu niepodobna uniknąć podziału zajęć na 2 zmiany np. oddziały I i II-gi od 8-ej do 11 lub 12-ej; III i IV-ty od 11 lub 12 do 3 lub 4-ej lub odwrotnie. Przy dwóch tylko oddziałach w szkole — rozkład lekcji należy odpowiednio zmienić, powiększając liczbę godzin lekcji prowadzonych przez nauczyciela kosztem zajęć samodzielnych uczniów. Rozkład lekcji wogóle musi być zmieniany i zastosowywany do warunków miejscowych zależnie od ilości uczniów w poszczególnych oddziałach, ich zaawansowania w nauce, pory roku (np. w wielu szkołach z powodu braku sali, gimnastykę i zabawy prowadzić można tylko na wiosnę i w jesieni, w czasie pogody, w zimie zaś godziny te użyte być mogą na pogadanki przyrodnicze, historyczne. śpiew, czytanie wspólne i t. p.)

Oddział I.

Poniedziałek

Polski z naucz.
Pisanie
Rachunki piśmienne
Kaligrafja
Rysunki

Czwartek.

Polski z naucz.
Pogadanka o rzeczach
Rachunki piśm.
Przepisywanie
Rysunki

Wtorek.

Przepisywanie
Polski
Rachunki piśmienne
Religja
Kaligrafja

Piątek.

Przepisywanie
Polski
Rachunki ustne
Religja
Śpiew—zabawy—gimnast.

Sroda.

Rachunki piśmienne
Przepisywanie
Rachunki z naucz.
Kaligrafja
Rysunki

Sobota.

Kaligrafja
Przepisywanie
Rachunki z naucz.
Rysunki
Pogadanka o rzecz. lub hist.

Oddział II.

Poniedziałek.

Ćwiczenie ortograf.
Polski z naucz.
Rachunki piśmienne
Pogadanka historyczna
Pogadanka przyrodn.

Wtorek.

Rysunki
Ćwiczenia ortograf.
Rachunki z naucz.
Religja
Rachunki piśm.

Sroda.

Polski
Przepisywanie
Rachunki piśm.
Pogadanka geograficzno-
przyrodnicza
Czytanie i opracowanie
przeczytanego utworu
przez nauczyciela

Czwartek.

Ćwiczenia ortogr.
Rysunki
Rachunki ustne
Pogadanka historyczna
Pogadanka o rzeczach

Piątek.

Rachunki piśm.
Kaligrafja
Rachunki ustne
Religja
Śpiew—zabawy—gimnast.

Sobota.

Polski
Ćwiczenia ortograf.
Rachunki piśm.
Pogadanka geograficzno-
przyrodnicza
Rysunki

Oddział III.

Poniedziałek.

Pisanie
Ćwiczenia ortograf.
Rachunki z naucz.
Pogadanka historyczna
Rysunki

Czwartek.

Przepisywanie
Ćwiczenia ortogr.
Rachunki ustne
Pogadanka historyczna
Rysunki (kreślenie)

Wtorek.

Polski z naucz.
Pisanie
Rachunki
Religja
Pogadanka przyrod.

Piątek.

Polski
Rachunki piśm.
Kaligrafja
Religja
Śpiew—zabawy—gimnast.

Sroda.

Ćwiczenia ortograf.
Polski
Rachunki piśm.
Pogadanka geograficzno-
przyrodnicza
Czytanie i opracowanie
przeczytanego utworu
przez nauczyciela

Sobota

Ćwiczenia ortograf.
Polski
Rachunki piśm.
Pogadanka geograficzno-
przyrodnicza.
Rysunki

Za podstawę programu powyższego przyjęto program opracowany przez M. Brzezińskiego dla szkół Macierzy Polskiej. W poszczególnych działach wprowadzone zostały pewne zmiany według wskazań sekcji początkowego nauczania przy Lubelskim Związku nauczycielskim; wskazówki metodyczne zaczerpnięte zostały z:

- I) z programu opracowanego przez Warszawski Wydział Oświecenia.
- II) z programu Centralnego biura szkolnego.
- III) z programu Stowarzyszenia Nauczycielskiego we Włocławku.

